

INFORMATO

RIUM Školy Matički.

to get

Božična a Vrečbna Znamen

Kierat Rodičoví pobyti, v jani, v krye ofi,
v, jskany, a gini, jomany, jce, ngybri,

W krajš Eleat, Sityš jce, nily, ogyra,

nyn geyid a potičerim včtu, rojue,

ně a potičerě, k Návěi Džsu, jst,

bu potičerim, Sityšam. jst. jst.

na spakony, včti a ovi,

oivi magi.

Mar. 10. 14.

Nejše dyel at gban te mai (W jst. jst. nč,
bititě gim: nebo talyčyšk jst. talyčyšk jst.)

Doj.

JAN AMOS KOMENSKÝ

INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ

PRAHA 1964

STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

ÚVOD

Komenského Informatorium školy mateřské, první spis z oboru předškolní výchovy v světové literatuře, je klasické dílo odborné literatury o výchově dětí předškolního věku. Jako příručka pro uychovatele nejmenších dětí navazuje na celkové pojetí výchovy, jak je Komenský podal ve svém spisu Didaktika velká. Tento jeho stěžejní spis dal svým velkorysým pojetím celé výchovy mládeže základ všemu dalšímu pedagogickému dílu Komenského.

V Didaktice velké se Komenský zabýval všemi otázkami výchovy, počínaje cílem výchovného působení a podmínkami, v nichž se výchova uskutečňuje, až po prostředky výchovného působení. Vytvořil tak ucelenou soustavu pedagogickou, jejíž součástí byla i ucelená soustava škol. V ní na prvním místě byla výchovná péče v rodině a „škola mateřského klína“. Na ni měla navazovat škola národní, která měla být v každé obci, z ní pak nadaní žáci měli odcházet do větších měst na školu latinskou, a konečně nejnadanější do hlavního města na akademii — vysokou školu určenou pro přípravu učenců, lékařů, právníků atd.

Každěmu z těchto stupňů škol je v Didaktice věnována kapitola, v níž se naznačuje, jak mají být jednotlivé stupně uspořádány. Komenský předpokládal, že pro každý z nich bude složeno Informatorium, knížka, jež bude vychovatelé dávat rady v jeho výchovné práci, a že budou sepsány učebnice pro všechny ročníky těchto škol.

Z informatorií navazujících na Didaktiku vytvořil Komenský jen toto Informatorium školy mateřské, podávající rozbor všech nejdůležitějších otázek předškolní výchovy. Neprve je v něm zdůvodňována nutnost výchovné péče o děti nejútlejšího věku. Nikde jinde v té době (17. století) nenacházíme tak důkladné zdůvodnění výchovné péče od narození, zdůraznění významu výchovy v prvních letech života pro celý další vývoj člověka, jež dnes potvrzují moderní vědecké poznatky pedagogické a psychologické. Následující oddíl je věnován podmnince v tomto věku velice důležité pro to, aby výchova mohla být úspěšná, totiž zdraví. S péčí o zdraví se pak poji péče o rozumový rozvoj dětí. Komenský, jak přesvědčivě ukazuje text, předložil v Informatoriu

Vydání upravené pro potěbu pedagogických škol pro vzdělání učitelůk mateřských škol.

Upravil, úvodem, poznámkami a slovníčkem opatřil dr. F. R. Tichý.

Schváleno výnosem ministerstva školství a kultury ze dne 12. 11. 1963 čj. 47 855/63-I/3 jako povinná četba pro pedagogické školy — třídy pro přípravu učitelůk mateřských škol v 2. změněném vydání.

© dr. F. R. Tichý, 1964

velmi široký obsah vzdělání. Při zběžném pohledu by se mohlo zdát, že Komenský chce učit již předškolní děti mnoha učebním předmětům. Ve skutečnosti mu jde o to, aby si vychovatel uvědomil, jak se dítě přirozeně seznamuje se světem, že se již v tomto věku tvoří předpoklad pro další vzdělání a že styk dítěte s věcmi a jevy je možné ovlivňovat tak, aby bylo později připraveno na školní vyučování, k němuž je předškolní vzdělávání přirozenou přípravou.

Proti tehdejšímu obyčejem věnuje Komenský pozornost cvičení „v čínech a pracích“. Vyplyvá to z jeho přesvědčení, které rozvíjí v Didaktice a v řadě dalších spisů, že ve výchově musí jít ruku v ruce zúšlechťování rozumu, řeči a činu. Proto se také v Informatoriu zabývá cvičením rozumu, cvičením v čínech a v pracích, ve výmluvnosti, v mravech a ctnostech. Komenský tu přináší mnoho pokrokových myšlenek, což se projevuje např. i v jeho důrazu na výchovu kladem (i když tělesný trest ani on ještě nevykládá). V soulase s požadavky s představami 17. století i se svým postavením biskupa v jednotě bratrské pamatuje i na výchovu k zbožnosti; věnoval jí tu celou kapitulu X, dnešnímu pojímání života však již odlehlu, která proto byla z tohoto vydání vypuštěna. Poslední dvě kapitoly, v souladu s celým začleněním předškolní výchovy do výchovné soustavy, jednají v přípravě do obecné školy.

Informatorium, na dlouhou dobu jediný spis o předškolní výchově, začíná výchovu nejmenších do celé výchovné soustavy. Té pak dává hluboký sociální smysl. Didaktiku i Informatorium Komenský psal v době, kdy se jeho vlast po prohrané bělohorské bitvě (1620) dostala do rukou národu nepřátelských Habsburků. Výchova, jak ji pojíal Komenský v Didaktice, měla se stát po obnově samostatnosti českých zemí cestou k obnově českého národa. Když Komenský viděl, že k návratu samostatnosti jeho vlasti nedojde, obrátil se se svými snahami k celé Evropě v naději, že dosáhnou-li se výchovou obrody všech národů, bude pomozeno i jeho vlastní zemi. Proto přeložil „Didaktiku velkou“ do latiny a upravit ji pro mezinárodní veřejnost. Myšlenka obrody společnosti se Komenskému stále rozrůstala a nabývala stále velkorysejších rozměrů, až vyvrcholila v díle Obecná porada o nápravě věcí lidských. V tomto rozsáhlém díle, skládajícím se ze sedmi částí, zamýšlel Komenský dát do podrobnosti vypracovaný plán re-

formy celého lidstva. V tomto přetvoření společnosti a vytvoření nového světa, v němž by nebylo války, v němž by se všem lidem na celém světě dostávalo vzdělání sloužícího blahu všech, rozhodující úlohu měla mít výchova jako nástroj přeměny společnosti. I zde je ve výchovné soustavě věnováno místo výchově nejmenších jako prvnímu stupni zúšlechťení člověka.

Není divu, že pro toto velké a celistvé pojetí reformy společnosti založené na výchově Komenský hledal základ v náboženství. Vzdělání v době, kdy evropské země spolu v třicetileté válce zápasily ve jménu náboženských idejí, nejsouce si vědomy, že pravé síly, které je ženou do války, jsou ekonomické povahy. Komenský sám byl reprezentantem českých bratří, tvůrcích součásti protihabsburského tábora protestantského. To vše nám vysvětluje, proč se v jeho spisech setkáváme s časnými odkazy na bibli a proč zdůrazňuje výchovu ke zbožnosti.

Studium Informatoria J. A. Komenského není jen počtou myslitelů, který se jako první systematicky zabýval předškolní výchovou. Seznámí s tímto spiskem — stejně jako studium jeho ostatních pedagogických spisů — nám ještě dnes pomáhá nahlédnout do hlubokých a složitých otázek výchovy. O tom čtenáře přesvědčuje sám text Komenského.

Komenský je i jedním z největších mistrů českého jazyka. Vidíme to zvláště na jeho nejskvělejších básnickém díle Labyrintu světa, který Komenský napsal o pět let dříve než Informatorium.

Pro jazyk Komenského je charakteristická záliba v široce rozvinutých souvětích, jimiž dramaticky vyjadřuje své myšlenky. Setkáváme se u něho s mnoha krásnými přirovnáními. Časté postavení určitého slovesa na konci věty (jak tomu bylo v češtině 17. století podle latinského vzoru téměř obecně) i jiné slohové zvláštnosti v duchu doby sice poněkud znesnadňují dnešnímu čtenáři četbu, ale nemohou skryti veliké mistrství jazyka i slohu Komenského. Projevilo se nejskvěleji v obsáhlé deváté kapitole Informatoria.

Původní český text této klasické knížky zůstal národu, kterému byl určen, neznám až do r. 1856, kdy byl rukopis Informatoria nalezen v polském městečku Lešno. Tiskem vyšel r. 1858. Od druhé poloviny

19. století také užíval zájem o tento spis Komenského. To proto, že rostla potřeba pečovat o děti dělnických matek, které byly stále více zaměstnávány v průmyslu. Komenského Informatorium školy mateřské bylo od té doby mnohokrát vydáváno a překládáno do cizích jazyků. Poslední úplné české vydání vyšlo v I. svazku Vybraných spisů J. A. Komenského (vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1958).

INFORMATORIUM

ŠKOLY MATEŘSKÉ

to jest

pořádná a zřetelná zpráva,
kterak rodičové pobožní i sami i skrze chůvy,
pěstouny a jiné pomocníky své,
nejdražší svůj klénor, dívky své milé,
v prvním jejich a počátečním věku
rozumné a počestně k slávě bohu,
sobě ku potěšení,
dítěm pak svým na spasení věsti
a cvičiti mají

ŽE DÍTKY, NEJDRAŽŠÍ BOŽÍ DAR A KLENOT, NEJPLNĚJŠÍHO OPATROVÁNÍ HODNÝ JSOU

Rodičům svým že nad stříbro, zlato, perly a kamení drahé dražší býtí mají dítky, poznají to, když jedno k druhému přirovnají.

*Předně*¹ zajisté stříbro a zlato a jiné ty věci jsou věci mrtvé a nic než hlina, čistotnější drobet na jinou přepálená; dítky pak jsou živí obřázkové živého boha.

Mimo to stříbro a zlato jsou věci hned od svého stvoření běžné, slovem toliko učiněné; ale dítky tvor ten, kterýž prsty boha samého mistrovsky zformován jest.

Třetí, stříbro, zlato a ty věci mizejí a hynou; dítky jsou dědictví nesmrtelné, neb ač mrou, však nehynou, než dostávají se z těla smrtelného v nesmrtelnost.

Čtvrté, jiné ty věci berou se ze země; dítky plynou z podstaty naší a jsou jako tíž my; a protož tutouž lásku a vážnost jim, kterouž sobě sami, povinni jsme. Jakož i v přirození všech živočichů bůh takovou k vlastinmu plodu náklonnost vštípl, aby jej zároveň s životem svým mlouvali; kdežto zlato, stříbro a věci ty bezdušné tak mlouvali za modloslužbu se počítá.

Páté, zlato a stříbro a klenotové chodí od jednoho k druhému, žádného nejsou vlastní, než obecní všech; dítě pak každé dává se rodičům za vlastní od boha dar; a to za dar tak vlastní, že ho žádný v světě jeho odčísti a odsouditi² nemůže, ba ani on sebe sám; protože to z nebe jeho podíl jest, jeho neproměnné dědictví.

Osmé, v rozhojnění statku život člověka nezáleží, jakž Kristus svědčí (Luk 12, 15), protože pokrm nesytí, flastr nehojí, roucho nezahřívá, když bůh odjímá požehnaní (Deut. 8, 3; Moudr. 16, 12, 26). Ale při dítkách a pro dítky vzděky jest jisté požehnaní, aby odkud živiti bylo. Nebo pečují-li bůh o mladé krkavce, volající k němu, jakž by o dítky, obraz svůj vlastní, nepečoval? Protož sméle Dr. Luther řekl:³ „Ne my živíme dítky své, ale ony živí nás. Nebo pro ně nevinnata dává bůh opatření, a my staří hříšníci živíme se při nich.“
Naposledy, stříbro, zlato, perly nemají nás čemu sebou učiti, kromě

čemu jiní tvorové: známosti moci, moudrosti a dobroty⁴ boží; ale dítky za vzor ctnosti nám vystaveny jsou, abychom se od nich pokoře, tichosti, dobroty a smířlivosti učili. O tom zajisté Kristus dí: „Neobrátili-li se a nebudete-li jako pacholátka, nikoli nevejdete do království nebeského.“ (Mat. 18, 3). Poněvadž tedy nám je za preceptorůcky vystavuje a dává bůh, jich sobě, jak preceptorů obyčejí jest, s oslycháním vážití máme.

KAPITOLA II

NAČ BŮH RODIČŮM DÍTKY SVĚŘIL? K ČEMU JE VĚSTI MAJÍ?

K čemu pak to patří, že bůh nebeské ty perličky ne tak všecky pospolu stvořil jako anděly, jak mnoho jich mti chtěl, než poriznu je mezi lidi rozděluje? Cti tím lidi, aby jako pomocníci byli stvořitele svého v rozmnožování tvorů jeho. Avšak nejen aby rozkoš a kochání z nich měli, ale také práci při nich. Práci, pravím, ve vedení jich k tomu, aby, čím býtí mají, byly.

Volka orati, koně jezdit, psa zvěř honiti učívají lidé, protože tvorové ti k tomu dáni jsou, k jinému obrácení býtí nemohou. Člověk pak, poněvadž k vyšším věcem stvořen, k vyšším věcem obrácen býtí má. Tou příčinou Putarch⁵ o rodičích, kteříž dítkám svým krásy těla, zdraví, bohatství, slávy, zdvořilosti žádají a k ní vedou, o ozdoby pak myslí a duše se nestarají, případně pověděl, že sobě víc sřevíce než nohy šetří. Krates pak Thebský⁶, mudřec, o takové rodičů nesmyslnosti veliká naríkáni strojí; což v oněch veršících obsaženo jest:

„Kěž mohu někam vstoupiti, odkudž bych mohl všudy býtí
v světě slyšán! Volal bych tak: Proč, ó činite naopak,
nesmyslní rodičové, dítek svých sami zhoubcové;
statek časný jim shánějíc, zboží duše nedbáte nic!“

Duše tedy a mysl, poněvadž přední jest člověka částka, přední o ni péče býtí má, aby zdárně a úspěšhle zvedena⁷ byla; druhá za

tim péče, nižší a běžnější, o tělo jest, jak by slušným a hodným nesmrtné duše příblytkem býti mohlo.

KAPITOLA III

JAK BEZ VEDENÍ A CVIČENÍ MLÁDEŽ NAPRSTO BÝT NEMŮŽE

Avšak aby to samo jíti a bez bedlivé, snažné, ustavicné práce při nich býti mohlo, na to necht' žádný nemyslí. Musí-li strůmek, aby rostl, štípen, zavlažován, podpírán, obražován, oklešťován a jinak ošetřován a posilován býti; musí-li obraz z dřeva otesáván, rýpán, strouhán, řezán, hlazen a pulerován, líčen a barven rozličně; musí-li kůň, vůl, osel, mezek tomu, čím člověku sloužití má, učen býti; ba dokonce musí-li člověk sám pracem tělesným, jež jsou jisti, pfti, choditi, mluvití, bráti něco do rukou a dělati, cvičen býti (jakož musí): jakž by tedy vyšší tyto a od smyslu těla vzdálenější věci, víra, ctnosti a umění moudrosti, samy od sebe přicházeti měly? Nemožné jest to, nemožné! (Jakž v Didaktice obecně šířeji ukázáno a ještě se častěji po místech ukazovati bude.)

Že pak rodičové ne vždycky buď způsobili jsou, aby díky své učovali; aneb pro úřady a povinnosti, živnosti a obchody dostačiti k tomu mohou, aneb také dbají: rozšálné to a potřebné odstarodávna nařizeno bylo, aby v každé obci jisté rozumné, pobožné, vážné osoby za učitele mládeži vystaveny byly, jimž by rodičové díky své a právo kázně⁸ odvedouc, skrze ně⁹ dítek svých v dobrém vzdělání očekávati mohli.

A tito lidé, mládeže vůdcové, učitelé, mistři, příkazatelé atd.; místa pak, do nichž se k cvičení mládež scházela, posluchárny, cvičírny, hbeznice¹⁰ a lierní hry¹¹ slula. Kterýmiž posledními jmény namítalo se¹², že cvičení mládeže jak učím, tak učím se samo v sobě milé, libé a jen jako hra neb kratochvil nějaká jest.

Ale to v potomních časech nejedním způsobem z pravdy bylo vyšlo,¹³ že školy nebyly to, co sluly, hry a kratochvíle, než mučírny a trapírny mládeže; zvláště v papežství,¹⁴ kde lidé nehodní, sami

v moudrosti a bázní boží nevyučení, zahaleci, ožralci, nečistí a jinak nepřikladní, na žákovství a preceptorství se dávají, a mládež se jim svěhovala; kterouž oni ne víje, pobožnosti a mravům, ale pověrám, prostopášnosti a zlým povykům¹⁵ učili; v umění pak lierním metody a pořádku pravého nemajíce a neznajíce, moci do nich vpravovati a vlnoukati chtěli, hmoždice se s nimi mizerné, ba rasující nemilostivě,¹⁶ čehož památka v některých našich starých přípovídkách zůstává: „dal se mrskatí“, „vybitý jest“ atd., protože se o žádném teház cvičení bez mrskáni a bití nevědělo.

Což ač za věku otců našich¹⁷ (když vedle církve i školy obnoveny) z nemalé částky napraveno bylo: ještě však i našemu věku něco bůh dochoval, abychom nad předešlé časy snadnější, hbitší a plnější mládeže cvičení, k slávě boží a potěšení svému mluvíc, míti mohli. Což že tak jest, důvody zřetelné a základy mocné toho v Didaktice již ukázány, a skutek, bůh dá, před očima světa toho potvrdí.

Nyní na tom jest, aby se forma takového úspěchitého mládeže vedení po částkách ukázala; a nejprve v škole první, totiž materské, prvního šesti let věku.

KAPITOLA IV

V ČEM MLÁDEŽ HNED OD NAROZENÍ SVÉHO POMALÍČKU CVIČENA A DO ŠESTI LET VĚKU SVÉHO VYCVIČENA BÝTI MÁ

Kdo nezná, že které a jak rozložené ratolesti strom v starosti své má, ty se hned v mladistvosti jeho z něho vypučíli, a tak, jakž jsou, rozrůstí musely? Protože to jinak býti nemohlo. A že živcích, nedostane-li všech údů založení hned při prvním formování svém, potom jich nedojde? Protože co slepé, chromé, kusé, křivé na světě vyjde, kdo to napraví? I člověk tedy, jaký v životě svém celý věk býti má, takový se hned, jak se tělo a duše jeho v něm začne, formovati musí.

Protož rodičové nemusejí s cvičením dítek svých na preceptory a knězi teprv odkládati¹⁸ (neboť křivě rostlý strom vzpřimovati a ze zarostlé houště štěpnici dělati těžko); ale musejí s těmi sobě danými

klenoty božími pěstovatí se sami uměti, tak aby hned pod pěstováním jejich za pomoci boží jak věkem, tak moudrostí a milostí před bohem i lidmi zdárny prospěch bráti mohli.

Ozáněno pak již nejednou, že kdo se bohu i lidem hoditi má, v trojím tomto, pobožnosti, mravech a literním umění všelijakém cvičen býti musí. A protož všeho toho trého základy mocné v dítkách svých klásti povinni jsou rodičové v první hned této škole pěstování svého. A protož jak daleko s nimi v které té věci do šesti let směřovati a jakými cestami jíti mají, již ukázáno býti má.

V mravech pak a ctnostech učeny býti mají malé dítky:

- 1) *Strídmosti*, aby zvykaly podle potřeby přirozenosti jísti a píti, nad potřebu pak nepěcpávati a nepřelévati se.
- 2) *Pořádnosti*, aby v jídle, píti, šatkách a všelikým ošetřováním těla mravů dobrých užívati zvykaly.
- 3) *Šetrnosti* k starším a pozoru na jejich činy, řeči i každé pohlední.
- 4) Jdoucí odtud skutečné *poslušensství* u představených, tak aby ke každému hlesnutí na poskoku býti uměly.
- 5) Náravné potřebné jest učiti je *pravdomluvností*, aby všechny jejich řeči bývaly, jakž Kristus poroučí, co jest, jest; co není, není; klamným pak a mlúvením jinak, než jest, aby ani opravdu ani žertem nezvykaly.
- 6) *Spravedlnosti* at se učí, na cizí věci nesahati, nebrati, nekrásti, nepřekřívati, navzdoru nic nečiníti.
- 7) Dobré jest také zvykati *pracovitosti*, zahálky pak utíkatí.
- 8) Učení býti mají nejen mlúviti, ale i mlčeti, kde potřeba; jako v čas modlení, a když starší mlúví atd.
- 9) *Trpělivosti a ustupování své vůle* mohou také přiučování býti, tak aby hned z maličkosti,¹⁹ než se vášně vkorení, vládnouti sebou zvykali.
- 10) *Ochotnost* k službě starším pékná jest mládeže ozdoba; protož k té také hned z dětinství cvičení býti mají.
- 11) Půjde za tím *zdušilost obyčejí*, aby uměti vládně se míti, pozdravovati, děkovati, ruky podávati, pokloniti se, dá-li se jim co, poděkovati atd.

12) Avšak to aby nebylo drze, s nějakými plachými a divokými tihy,²⁰ vážnosti také v gesticích a povahách zevnitřních²¹ učení býti mají, aby sobě rozvážlivě, stydlivě a šetrně ve všem počínati hleděli. Co se umění tkne, to se na tré dělí: Učíme se jistě na světě některých věcí znáti, některých činiti, o některých mlúviti; aneb raději všeho (krom zlého) znáti, všeho činiti, všeho mlúviti.

1. V *známosti věcí* předně přirozených (fyzice²²) může do šesti let dítě tak daleko přivedeno býti, aby vědělo jména živlů, země, vody, větrů, ohně, též deště, sněhu, ledu, olova, železa atd., až i některých zrostlin, zvláště stromů, též živočichů hlavní rozdály, co ryba, co pták, co hovado atd.; naposledy zevnitřních svých údů jména a práce.

2. V *optice*²³ prospěje, bude-li znáti, co světlo, co tma, též barev některých jména atd.

3. *Astronomie* bude míti začátek známostí slunce, měsíce a hvězd, všeobecně totiž, co to jest hvězda, znaje.

4. *Geografie* mu základem bude, jestliže v šesti letech jsa, vědění bude, že to, kde se narodil a bydlí, ves jest neb městečko nebo město neb zámek; též rozuměje, co pole, vrch, hora, řeka atd. slove.

5. *Chronologie*²⁴ začátek bude vědění, co jest hodina, co den, co noc, co týden, co zima, co léto atd.

6. *Historie*, pamatovati něco ode dvou, tří neb čtyř let, byt' pak domácí dějinské věci byly a jakkoli mdle jako skrze mluhu se pamatovaly.

7. *Ekonomiky*, vědění, kdo do čelednosti domu toho přináleží neb nepřináleží.

8. *Politiky*, rozumění, že někdo v městě purknistrem, radním pá-nem, rychtářem slove; měšťané že se někdy do obce scházejí atd.

Činění některé se spravuje myslí a jazykem, jako dialektika, aritmetika, geometrie, muzika; jiné myslí a rukama, jako práce tělesné jakékoli.

(1) *Dialektiky*²⁵ do šesti let začátek musí býti takový, aby dítě v tom čase dobře rozumělo, co jest otázka a co odpověď; a že se vzdácky co nejvláštější²⁶ k věci odpovídáti má, ne aby jeden o hrůškách, druhý o slivkách mlúvil.

(2) *Arithmetiky* základ bude, když vědění bude, co jest mnoho a co málo; a uměti asi do dvacíti neb kopy napočítati; a rozuměti, co sudé,

liché; a souditi, že více jest tři než dvě, a přidaje ke třem jednu, že bude čtyry atd.

(3) *Geometrie* fundament bude neškodný, naučí-li se rozuměti, co jest velké, malé; dlouhé, krátké; široké, úzké; tlusté, tenké; item co píď, co loker, co sáh.

(4) *Muzika* bude uměti některý veršicek zpaněti zpívati.

(5) *Řemeslného díla* začátek, uměti něco krájeti, řezati, strouhati, skládati, rozkládati, svíjeti, rozvíjeti, atd., jakž dětí obyčej.

Jazyk se formuje a brouší gramatikou, rétorikou a poetikou.

1) *Gramatika* v šesti letech býti má, aby, jak mnoho čemu dítě rozumí, tak mnoho mateřským svým jazykem vypověditi umělo; byt i s nedostatky bylo, jen však aby jadrné a srozumitelné vyslovovati naučeno bylo.

2) *Rétorika*²⁷ jejích v tom věku jest trochu gest, jak přirozenost dá, užívati, a co jinak od tropů²⁸ a figur²⁹ slyší, to imitovati.

3) *Poetiky*³⁰ bude jakýž takýž začátek, veršicek některý a rytmy zpaněti uměti.

Již tedy, jak sobě při které té věci s dítkami postupovati sluší, oznámí se:³¹ ne tak subtilně na léta a měsíce to rozměrujíc (jakž se potom v jiných školách stane), než úhrnkem toliko; a to proto:

1) Že nevyšickni rodičové v domích svých k takovému rozměření tak plně státi³² mohou, jak potom v společné škole, kdež se jiného nic nedělá, a práce postranní žádné nepřekážejí.

2) Že nerovnost vtipů³³ v tomto počátečním věku hrubě panuje; an některé dítě dříve roku³⁴ rozuměti i mluvíti začíná, jiné v druhém neb třetím teprv.

Protož se obecně toliko poukáže, jak v prvních šesti letech dítky cvičiti: 1. v rozumnosti, 2. v pracích a uměních, 3. v řeči, 4. v mravech a ctnostech, 5. v pobožnosti.

Avšak ponevadž všeho toho základem jest život a zdraví dobré, ukáže se nejprvé, jak toto rodičové dítkám svým dobývati a v něm utvrzovati mohou.

KAPITOLA V

KTERAK MLÁDEŽ V ZDRAVÍ SVÉM ŠETŘENA A CVIČENA BÝTI MÁ

Kdosi řekl, že modliti se každému potřebí, aby mysl zdravou v zdravém těle měl. A nejen modliti se, ale i o to pracovati, protože bůh pracujícím žehná. Dětky pak ponevadž ani pracovati ještě o sebe nemohou, ani za sebe se (zvláště z počátku) modliti: rodičům náleží zastupovati je, a aby, co na svět zplodili, to i odchovati zdravé hleďti a vycvičili k chvále boží, veliký na oboje pozor míti.

Předně pak, ponevadž cvičiti dítek nemohou, jen když živý budou, dříve pak, ponevadž zdravý a čerstvý budou (nebo se stonavými a nedokonce jen když zdravý a čerstvý budouvati?), o to buď rodičům první péče, bylými zákřsky jak jest pracovatí?, o to buď rodičům první péče, aby dítky své při dobrém zdraví a čerstvosti zachovali. Což ponevadž předně na markách záleží, těm se tuto poučení a napomenutí stane.

Zatím potřebí markám samým šetrnosti, aby něčím plodu svému neškodili: předně střídmosti a diéty dobré, aby obžerstvím a opilstvím, aneb zase posty nevásanými, nerci-li purgacím, pouštěním krve neb nastuzením nějakým atd. buď nezalily neb neusušily³⁵ aneb aspoň nezemdlily plodu svého. Protož takové ty věci v čas těhotnosti vzdáleny býti mají.

Vystřihati se také velmi potřeba pádu a škodlivého klesání neb našinování se³⁶ a jakéhokoli ustřčení, ba i stoupení neopatrného; ponevadž vším tím plodu (jakožto útlemu tvorů) uškozeno býti může.

Třetí, potřebí matce těhotné hnutí mysli své na pozor míti, aby se prude něčeho nelekala, prude hněvem nerozpalovala, těžce nestarala a nekormoutila atd. Sic bude-li to,³⁷ dítě také lekávé, hněvivé, kornutlivé a melancholické bude, jak to jistým zkušením stvrzeno jest. Ba dokonce z prudkého leknutí a rozhněvání někdy umrtvení plodu a potracení, neb přinejmenším na zdraví zemlení pochází.

Čtvrté, strany povah zevnitřních³⁸ matka také na se pozor dá, aby nebyla příliš ospalá, lenivá, zahálčivá; ale čistě, živě, ochotně, čerstvě okolo prací se zatáčející. Nebo jaká sama v ten čas jest, takových potom povah dítě bude atd. Jiným při tom šetriti potřebným věcem nech sobě vespolek samy matky a báby poučují.

Když se dítě na světě narodí, vedle náležitého ošetření útlého tělíčka teplem a měkkým ležením mají hned rodičové příhodnou potravou dítě své opatřiti.

Předně pak mysliti na to sluší, aby každá matka sama matkou byla a těla svého od sebe nestrkala, to jest: koho v životě svém krví svou krmila, tomu také pokrm z života svého, který stvořitel zřídil (mléka svého), nezavíděla. Proti čemuž poněvadž zvykem podešel nechalitelný, škodlivý a ošklivý obyčej,³⁹ že matky některé (urozené na větším díle) dítek svých samy odchovávají nechíce, cizím ženám v péči je umítají,⁴⁰ proti tomu z nevyhnutelné potřeby požehráti a rodičů, aby sobě při věci této rozvážlivěji počínali, poosvítiti⁴¹ sluší. Čím více se neřád ten rozmohl, tím méně k němu sluší mlčeti; zvláště na místě tomto, kdež se obnovení z gruntu řádů dobrých obmyslí.⁴² Pravím tedy, že to takové dítek od matky odsazování a cizím mlékem vychovávání jest:

- (1) čelici proti bohu a přírodě,
- (2) škodlivé dítkám,
- (3) škodlivé matkám samým,
- (4) počestnosti vyvracující.

Proti přírodě že jest, odtud patrné, že podobného příkladu mezi jinými živočichy není. Víciče, nedvědíce, lvíce, rysice a jiná lta zvěř mladé své vlastními prsy krmí; a pokolení lidského rodičky nad ty šelmy nelífositivější býti mají? Proti přírodě jak býti nemá, vlastní svou krev, vlastní tělo od sebe strkati? Vlastnímu svému plodu, který pod srdcem svým tolik měsíců nosila a vlastní krví krmila, potom mléka svého nepřítí? A to mléka toho, které ne jim, ale dítkám ku potřebě bůh dává? Nebo ne jinde se, než když nový tvor na světě vychází, vyskytá; pro koho než pro něj?

Druhé, dítkám by mateřiných prsů zdravěji bylo než cizích užívati, poněvadž mateřinou krví v životě se krmiti již přivykly. A nad to byly by rodičům svým v povahách a ctnostech podobnější, než jinak bývají. Neboť vznesený filosof Favorinus⁴³ svědčí, že jako simé skrytou v sobě moc má tělo i mysl na způsob původu svého formovati, tak neméně i mléko; což příkladem jehňat a kozlat ukazuje.

Nebo prý jehňata, která od koz bývají vychována, mnohem mívají hrubší vlnu, nežli která mlékem vlastních matek vykrmena jsou; a zase kozlata k ovcm přisazovaná drobnější a měkčíjší srst, ovčí vlně nápodobnou, mají. Kdo odtud nevidí, že dívky cizím mlékem chované cizích, a ne rodičů svých povah nabývají? Jestliže manželé cizím semenem zahrádly své obsívati nedopouštějí, proč sobě zrostlinky své cizím deštěm zavlažovati dají? Kdyžž otec svého přirození dítěti udělil, proč matka svého také udělovati nemá? Aneb aspoň proč třetího v to pléstiti?

Aneb aspoň, mělo-li by se to vždy někdy a někomu dopouštěti, tedy by se ve dvoji příčině dopouštěti mělo: jmenovitě, když by pravá matka nebezpečnou, nakazitelnou nemocí stonala, tu pro zachování dítěte před podobnou nemocí jiné by se chůvě odvésti mohlo. Aneb když by matka zlých nejakých obyčejů byla, chůva pak ctná, šlechetná osoba se nacházela, mohlo by také to místo své míti, aby dítě k nabytí lepších, než mateřininy jsou, povah jí svěčeno bylo. Ale že pak, jak se nyní děje, i nejzdárnější, nejctnostnější, nejšlechetnější matrony ledajakým lehkým, zběhlým, neřádným, bezbožným a někdy méně, než samy jsou, zdravým ženkám nově narozené milé dítětky své oddávají, to nesnesitelné jest! Nebo zdaž jim tu nákazů duše i těla neobmyslejí? A jistě se taková rodičové nemají čemu diviti, jestliže se dítky jejich po nich nedaří a ven z ctnostných jejich šlépějí krácejí: poněvadž (jak latinské zní přísloví a již ukázáno), s mlékem mládež ctnost i zlost do sebe pije.

Třetí, pohodlí a krásu sobě rozmazané matky obmyslejíce, krásy a zdraví sobě ujímají, ba i života: poněvadž nemluvíjata prsů požívatí matek svých lékaři jsou a jim od mnohých v těle skrytých neduhů aneb vlhkostí zlých, z nichž by neduh povstati mohl, pomáhají (jak to ten autor obšírně ukazuje). Z těch příčin znamenitý muž Plutarch⁴⁴ obzvláštní knihu sepsati a matek ke konání té, k níž od boha a přírody zavolány jsou, povinnosti napomínati přinucen byl; Aulus pak Gellius⁴⁵ těm, které k té povinnosti státi nechť, matkami slouiti brání a jim všelijakým něštětím hrozí atd.

Naposledy, Didacus Apolephes⁴⁶ dokládá, že nejsou matky, než macechy, kterékoli to činí, kteréž prý částokrát s hubatým lečjakým psem raději se pěstují a nosí, nežli s plodem života svého. An prý

žádný divoký tvor toho nečiní, aby svůj plod jinam dávali; nýbrž v některém pokolení samec se samice o to se štipají a hryzou, kdo mladé chovají má. Ptáci tolikéž, ačkoli po šesteru i víc mladých mívají, a bůh jich prsy pro ně nezaopatřil, neopouštějí jich však, nýbrž jak mohou, krmí je a živí stále.

A jaký toho cizňho chování užitek, třemi příklady ukazuje. Titus prý císař (jak Lampridius píše), že nezdravou chůvu měl, po všecken život svůj nezdravý byl. Caligula pak, římský císař, byl ukrutný tyran a v lidské postavě líta šelma; čehož příčina rodičům jeho se nedávala, než chůvě, která nejen sama v sobě bezbožná, hněvivá, ukrutná byla, ale i bradavice sobě krví pomazující mu sání dávala, an tak vzteklý a vražedný učiněn, že když koho zamordoval, krev na meči zůstalou jazykem chutně oblizoval, aniž se krev lidské nasvítiti mohl, až i si převal, aby všickni lidé jednu hlavu měli, aby ji jednou ranou skrojiti mohl. Tiberius císař byl hanebný ožralec; čehož opět historici příčinu kladou, že velikou ožralkyni za chůvu měl, a kteráž jej také hned v malickosti k vinným polívkám navedla.

Tak hle pravé jest, že se díky po chůvách šlechtí⁴⁷ na těle i mysl: jest-li chůva nemocí nějakou zjevnou neb tajnou naprzněna, k témuž se i dítě sklomí; jest-li všetečná, lživá, zlodějská, ožralkyně, vzteklice, semena⁴⁸ všeho toho dítě do sebe jistotně vpije, o tom žádné pochybnosti netřeba. (Apolesh. p. 3, pag. 72, etc.)

Ale dosti o tom; rozumní, pobožní a plod svůj náležitě milující rodičové nech hledí, k čemu toho užívati chtějí.

Vedle mléka potom mohou pomalíčku dítky k jiným také pokrmům učeny býti; však prozřetelně, od pokrmů k tomu jejich přirozenému pokrmu nejpodobnějších (to jest měkkých, sladkých, záživných) začínajíce. Lékům děti učiti (jak někteří obyčej mají) věc náramně škodná. Nebo tím:

Předně, přirozenému povlovnému zažívání překážka se děje, a vedle toho i růstu (poněvadž pokrm a lék odporné sobě věci⁴⁹ jsou: jedno krve a životných vlhkostí tělu dodává a je množí, druhé na ně sahá a je stahuje a ven puďí).

Mimoto lék, dříve než třeba užíváný, obrací se přirození našemu v zvyk a trátí svou moc, aby, když potřeba přijde, neúčinkoval, protože přirození zažívati ho zvykne.

Ba jde odtud (a to již nehorší jest), že lidé takoví, z mládí hned na lécích zavěšení,⁵⁰ k dokonalé síle zdraví nikdy nepřicházejí, neduživí, stonaví, chrkaví, slintaví, bledí, útlí vzdýcky bývají, naposledy dříve času mrou.⁵¹

Proto rodičové, máte-li rozum, léků dítkám svým, dokud jich třeba není, jako jedu braňte; a vedle toho i pokrmů a nápojů horkých⁵² a perných, jako jsou jídla kořeněná a slaná příliš, víno, pálené atd. Kdo takovými věcmi krmí a napájí děti, totéž dělá, co zahrádkník nerozřádný, který chtěje, aby mu strůmek spěšně rostl a brzy kvetl, k zahřívání jemu kořene vápna přispěpá. Tak jest, že spěšněji poroste a pokvete, ale také spěšněji vadnouti a schnouti začne, až i dřív polovíce dnů svých uschne. Nevěť-li kdo, nechť zkusí, a příklad toho, jak zdravé jsou dítkám věci takové, spatří.

Mléko dětem a jiným mladým tvorům nařídil bůh, učinitel jejich; při tom jich nechati. Poodrostou-li od mléka, zůstávají však sluší při věcech podobných, mírně ztemperovaných, chlebu, máslu, kaši a vaří nějaké, vodě a pivu⁵³; tím porostou jako byliny při tekutých vodách, jen jim při tom mírného smu a častého hraní a sebou hýbání propůjčují.

Proto moudří na onen čas⁵⁴ Spartánští, na rozumné mládeže vedení ze všech lidí největší pozor dávající, zřízením zemským⁵⁵ ohradili, aby se mladým lidem až do léta věku dvacátého (totiž do plného zrostu) žádného vína nedávalo. Bránili-li, hle, tak pilně vína mládeži, co by medle o vzteklém, nyníjším bláznivým věkem vymyšleném nápoji, páleném (kterýmž se nyní napořád mladí i staří udí a prndí), říkali! Čas jest začít rozumněji sobě počínati, a dítek aspoň, nevinňat těch malých, nehubiti.

Jiným také všelijakým způsobem zdraví dítek šetřiti se má pilně; protože tělčko útlé, kostky měkké, žilky slabé, všecko ještě nedospělé. V brani tedy do rukou, v zdvihání, pěstování, kladení, vítí,⁵⁶ kolíbání, šetrnosti se má užívati, aby nějakým neopatrným nachylením, šinutím, zavazením,⁵⁷ upuštěním k vyvinutí neb zlámání údu některého a skrze to k ochromení, ohlazení,⁵⁸ oslepení atd. nepřišlo. Nad zlato dražší klenot jest dítě, ale nad sklo křehčeji; roztraziti se neb naraziti snadně může, a škoda odtud nenabytá.⁵⁹

Když sedati, státi, běhati počínají, tu aby před úrazem chránění

byli, stoličky, sedadla, vodidla,⁶⁸ vozíčkové atd. platné k tomu pomoci jsou, vše od mála začínají; před zimou pak kožíšek a šatky⁶⁹ slušné, především teplá světnice. Sumou, aby ani úrazem, ani horkem, ani zimou, ani zbytečností pokrmu a nápoje, ani zase hladem a žízni útlému životu se neuškodilo, nýbrž všecko bylo v míru a vhod, mysliti sluší.

Dobré bude i dítě zvykati, kolikrát za den lehnouti, vstáti, pojišti, pohrátí maji; protože i zdaví napomáhá, i řádu dalšího základem jest. Což jak by se někomu sméšně zdálo, tak jisté jest, že děti k dosti slušnému řádu milostně navedeny býti mohou; čehož příkladové jistí jsou.

A poněvadž život jest oheň, oheň pak, nemá-li volného průchodu a ustavičného kmitání a plápolání, hasne ihned: také dítkám nevyhnutelně potřebí, aby každodenní svá hýbání a cvičení měly: proto i to rodičové opatrovati mají. A k té potřebě vymyšleno jest dětí (dokud se samy beháním hýbati nemohou) kolbání, konoušení, pěstování, sem tam nošení, na vozíčkách vození. Když pak dítě poodroste a na nožičky zslí, behání a zpravování něčeho vzdýcky se mu dovolovati může. Čím více dítě dělá, běhá, pracuje, tím lépe na to spí, tím lépe zažívá, tím lépe roste, tím lépe jadrnosti a čerstvosti těla i myslí nabývá; toliko jen vzdýcky šetříc, aby bez úrazu bylo. A za tou příčinou jim i místa k behání a cvičení se bezpečná obmysletí, i způsob toho cvičení, jaký by beze škody byl, jim ukazovati, i ustavičně strážné (chůvy, pěstounky atd.) jim přidávati náleží.

Naposledy, poněvadž (dle obecného přísloví) dobrá mysl půl zdraví jest, ba dle Sirachova vysvětlění veselé srdce sám život člověka jest (kap. 30, 23), mají také rodičové obmysletí, aby dítky jejich v veselosti a potěšení nedostatků nesašely. Kupříkladu: v prvním roku slouží se jim k veselosti kolbáním neb konoušením, zpíváním, aneb helekáním, hrkáním neb pleskáním, pěstováním nebo procházením; sumou milkováním se s nimi jakýmkoli, jen mírným a rozšafným způsobem. V druhém, třetím, čtvrtém roku a dále, jakýmkoli s nimi neb jich samých vespolek žertováním, hraním, beháním, honěním se, muziky posloucháním, na něco libého se díváním atd. A at se krátice dí, cokoli se znamená, že dítěti milé jest, nebrániti mu toho, nýbrž všelikou takovou libou pastvu očím, uším a jiným smyslům jejich

obmysletí, těla i myslí jejich zdraví bude. Kromě toliko, co by proti pobožnosti a mravům dobrým čelého bylo, toho samého jim nepouštětí; o čemž na svém místě.

KAPITOLA VI

JAKÝM ZPŮSOBEM DÍTKY V ROZUMNOSTI CVIČENY BÝTI MAJÍ

Když jsem byl syn u otce svého malický (dí Šalomoun) a jediný při matce své, on vyučoval mne a říkal mi: Nabud' moudrosti, synu můj, a za všecko jmění zjednej sobě rozumnost, atd. (Přisl. 4, 4 atd.) A tak rozumní rodičové činiti mají, ne na to jen, aby dítky živly byly, ani na to, aby hojnost jmění nashromážděného měly, myslíce; ale o to, jak by moudrost v srdce jejich uvedena býti mohla, usilující. „Nebo moudrost dražší jest než kamení drahé, a všechny nežádostivější věci nevyrovnají se jí; protože dlouhost dnů jest v pravici její, a v levici její bohavství a sláva. Cesty její cesty utěšené, a všechny stezky její pokojné. Stromem života jest těm, kteříž jí dosahují; a kteříž jí mají, blahoslaveni jsou.“

Znamenajete⁶⁸ také rodičové, kdy s dítkami svými cvičení začínati máte, Šalomoun praví, že od otce svého, hned malický byv, vyučován byl; a že, ač matka jediného měla, cvičiti však ho nebránila. Cvičeny tedy i naše dítky býti mají k vyrovnávání všechněm věcem, přirozeným i jiným.

Ale jak to dělati? I tak, jak se to při mladičkých dělati dá; to jest podle pochopitelnosti⁶⁹ jejich. Kupříkladu:

I. *Fyzika*⁶⁴ vnové narozených dítek jest jísti, pítí, spáti, zažívati, růsti. Ale ony tomu nerozumějí. V druhém teprv a třetím roce začínají porozumívati, co „papa“ jest, co „bumba“, co chléb, co maso atd., též co voda slove, co oheň, co země, co vír, co zima, co teplo, co člověk, co kravička, co psíček a některé obecnější přirozených věcí rozdílly. Čemuž chůvy, s nimi se pěstující a procházejíce, učiti mají: Hle, kravička! hle, ptáček! hle, kočička! hle, dítě atd. V čtvrtém, pátém, šestém roku postupovati mohou v týchž přirozených věcí zná-

mosti vždy dal a dál, aby co kámen, co písek, co hlina, co strom, co ratolest, co pupenec, co kvítek atd. slove, věděly; též znáti některá ovoce: hrušku, jablko, třešň, hrozen atd., item jmenovati uměti zevnitřní své údy a povinnosti jich jakž takž atd. V čem s nimi vždy přece chůva, máť, otec časem se pozaněsí, ⁶⁵ a to neb jiné ukazující jmenovati mohou, vyslovovati také poroučejíc a examinující: Co je toto? Jak tomu říkájí? K čemu je to? atd.

II. *Optiky* začátek bude do světla hleděti, což přirozené dětem, protože světlo je prvé, co člověk spatří. Avšak šetřiti potřeba, aby se jim do příliš jasného světla a blesku hleděti nedopouštělo, zvláště zpočátku, aby nový teprv se rozvíjející zrak neshnul a nezemdlel. Mírné světlo a blýskavého něco může se jim pomalíčku pouštěti, zvláště pak barva zelená.

V druhém a třetím roce optiky cvičení jest, když se jim něco malovaného a barevného ukazuje, též krása oblohy, stromů, kvítí, vody tekuté. Item dávati jim na rucečky a na krk páteře, korálky, sukničky pékné: nebo sobě i na to všecko hledí rádi; zvláště pak do zrcadel; a to i zrak ostří i mysl k jadrnosti zavodí. ⁶⁶

V čtvrtém roku a dále optiky jim přibývati vyváděním a vynášením jich časem do dvoru, do zahrady neb na pole neb k řece, aby spatřováním živočichů, stromů, bylin, kvítí, tekoucí vody, točících se mlýnů a čehokoli podobného oči popáhli, ba i malování v knihách, po stěnách atd. jim milá jsou; přáti se jim jich má, i naschvál někdy do toho mají zavozování ⁶⁷ býti.

III. *Astronomie* začátek v druhém roce vzříti mohou, aneb nejdéle v třetím, hleděním na oblohu a rozeznáváním, co slunce, co měsíc, co hvězda slove; v třetím a čtvrtém mohou souditi, že slunce a měsíc vycházejí a zapadají; item že měsíc někdy celý svítí, někdy nesvítí atd. Což se jim také ukazovati může a má. V šestém roce nech se souditi učí, že v zimě bývá krátký den, dlouhá noc, v létě naproti tomu dlouhý den a krátká noc atd.

IV. *Geografie* při konci roku prvního, a dále potom, začátek při nich bude, když kout svůj, kolíbku svou, klín mateřský rozeznávají počínají. V druhém a třetím roku geografia jejich bude pokoje, v němž se chovají, známost atd., kam se o lěhání, kam o jídlo, kam, když na procházku chtějí, ohledati, kde světla a kde tepla hledati. V třetím

roce přibude jim geografie, jestliže se již nejen v světnici, ale i v síni, i v kuchyni, i v komoře, i na dvoře, i v mašali, i v zahradě, sunou v domě a okolo domu znáti budou. V čtvrtém mohou se již na ulici, na rynek, k sousedovům, k strýci, k dědovi, bábě, tetě atd. známiti. ⁶⁸ V pátém pak a šestém všecko to sobě utvrzovati a rozuměti, co slove město, ves, pole, hora, řeka atd.

V. Učení také mají býti znáti rozdíl časů, že jiné jest noc, jiné den; též co ráno slove, co večer, co poledne, co něspory, co půlhoc; item kolikrát za den jísti, spáti a modliti se mají; to jejich první chronologie. Zatím potom vyrozumnějí, že týden má sedm dnů a jak který za kterým jde; šest že jich všedních slove, sedmý sváteční. A že se v svátek prací zevnitřních nedělá, než do chrámu chodí a pánuobnu slouží; a tříkrát v roce že bývají výroční svátky: vánoce, veliká noc a svatého Ducha slavnost, ⁶⁹ lehnice nazvaná. Vánoce že bývají v zimě, veliká noc zjara, lehnice v létě; na podzim že bývá vinobraní atd. Což vše ač zvykem samým i chápati i pamatovati se naučí, přece však s nimi o tom dětinským způsobem někdy rozprávěti a je tomu poučovati dobré jest, jak kdy čemu čas.

VI. V *historii* a pamatování věci zběhlých cvičeny mají býti hned, jak se jazyk rozvíjeti počíná; a to nejprv malíčkými, právě dětinskými otázkami: Kdo to dal? Kdes byl večera? Předevčirem? (u dědečka, u báby, u tety atd.). Co ti dali? Co ti pan kmotr dal? připověděl, když budeš do školy choditi? atd. Jiné věci pamatovati samo přichází a přirozené jest: co dítě užří neb uslyší, to mu uváže, zvláště kde jemnější vtíp. Jen šetřiti potřebí, ⁷⁰ poněvaž paměť jejich sobě poklad shromažďovati již začíná, aby neměla co shromažďovati leč věci dobré a k nabytvání i rozumnosti i chnosti i bázně boží užitečné; odporných ⁷¹ tomu věcí ani na oči ani na uši jim nepouštěti.

VII. *Ekonomiky* aneb rozumnosti při věcech domovních začátek jest hned v prvním a druhém roku, když znáti počínají, kdo máma, táta, chůva slove; potom rozeznávají a jmenovati i jiné v domě. V třetím porozumnějí, že otec a matka rozkazují, jiní pak poslouchají. V čtvrtém a pátém mohou začíti schránlivosti se učiti, aby šatky své znali, které k svátečnímu, které k všednímu užívání (mají-li je), jim rozumnějí, tihání, kálení, šoustání a vození škodlivého nechávali. Dále potom nenesnadně porozumnějí, k čemu jsou trubly, almary, komory,

sklepy, zámky a klíče; že aby ne každý ke všemu mohl. A co víc podobných v domě zpráv,⁷² buď samy na ně se dívající dovítivovati se, aneb jim od rodičů, chův, bratříčků a sestřiček jejich starších o nich vypravováno býti má. K čemuž napomáhá, když se všelijaké hospodářské věci pod způsobem hry dětem podávají, koně, krávy, ovečky, vozíčky, lopaty, vidly, stůlky, stoličky, džbánky, mísky, atd. malické jim dávaje. Protož takové titěrky nejen pro hru a kratochvíl (poněvadž se musejí něčím zaměstnávat), ale i pro potřebu rozumnosti dětem dávány býti mají.

To zajisté jest mladického vyučování, na malické takové věci pomalu mu oči otvírati, aby k větším potom ne nezpůsobný byl.

VIII. *Politička* jejich v prvním tomto věku špatná⁷³ ještě býti může. Nebo byt slyšely jmenovati pána, úředníka, purkmistra, rychláře atd., nebývajíce však při tom, co kdy a při kom ty osoby spravují; a i kdyby bývály, když věci od vtipu jejich ještě povzdálené⁷⁴ jsou, nechápá se to jich,⁷⁵ aniž potřeba k tomu je míti. Než toto může na to místo⁷⁶ býti, aby se začátkům politické konverzace⁷⁷ přiučili, porozumívajíce (o čemž i při mravech navrženo), komu sami poddáni býti, na koho pozor míti, koho šetřiti mají;⁷⁸ tak, aby jejich v domě s otcem, matkou a mezi čeládkou rozumné obývání bylo. Jmenovitě, když kdo zavolá, že povinni jsou ohlédnouti se, zastaviti, co chce, poslechnouti; též nač by tázání byli, odpovídati pěkně, byt žertem bylo; jakož s tím věkem rádi pohříváme, to i jiné šprýmovně s nimi dle rozumu jich broušení rozmlouvajíce. Mají tedy učení a naučení býti, aby, kdy se žertem, kdy opravdu míní, rozuměli, a podle toho věděli, kdy žertu žertem odbývati, kdy, co se poroučí bez žertu, činiti mají. Což z tváře a gest toho, kdo jim co žertem neb opravdu povídá neb poroučí, ne neseadně poznávají se naučí, bude-li jen při těch, kdož je vedou, prozřetelnosti: aby s dětmi ne leckdys, nečas třeba, a při věcech vážných (jako jest v modlení, aneb když se k něčemu napomínají a z něčeho trestí)⁷⁹ žertovali; a ne leckdys zase (třeba v žertu a z žertu) přisnost ukazovali, hněvali se, foukali na ně,⁸⁰ bili. Tak zajisté dítě zmateno bývá, že neví, jak čemu rozumět. Ale kdo rozumné dítě míti chce, rozumné s ním postupovati musí, a ne aby sobě z něho nejprv šaska a teřeva, nevědouceho, co se kdy dělá, učinil.

Všeobecně také vtip a rozum dětem brousí fábule neb básně o ži-

vočích aneb čemkoli vtipně složené. Poslouchají zajisté takových rozprávek místo historií rádi, a pamatují je sobě snadně. A poněvadž v takových rozumné složených parabolách nějaké mravné naučení obyčejně se zavírá, může se jich dítkám pro dvojitou potřebu přáti: i aby na ten čas mysl jejich něčím libým zanášena byla, i pomalíčku to, což se potom hoditi bude, v nich vázlo.

To o rozumném dítek v rozumnosti cvičení; tohoto doložím, že ve všem tom, ač chůvy a rodičové nemálo dětem prospěti mohou, více však jejich vrstevníci, spoluděti; buď že sobě co povídají, aneb spolu hrají. Nebo mezi dětmi podobnost věku působí podobnost povah a myšlení; invence jednoho není druhému nic příliš vysoká; není mezi nimi žádného panování, nucení, bázně, lekání, ale rovnost, láska, otevřenost, svobodné na všecko, co přijde, dotazování i odpovídání; čehož všeho nám starými, když s dětmi zacházeti chceme, nedostává se, a nedostatek ten na překážku jest.

Proto nepochybuj zádný, že dítě dítěti více vtip zaostřiti a nabrousit může než kdo jiný. A za tou příčinou dětem s dětmi se sledávání, i po ulicích spolu hraní a běhání, byt každodenní bylo, nerci-li dovoláno, ale i obmyšleno býti má; toliko šetříc, aby se zlé tovaryšstvo nepřiměšovalo; nebo tu by větší škoda než užitek byla. Čemuž rozumní rodičové, cítili-li by u susedů jakou takou nekázanou chášku, snadně vstříc jíti a smole té doyrkati se zabrániti mohou.

KAPITOLA VII

JAK V ČINECH A PRACTÍCH CVIČENY MAJÍ BÝTI DÍTKY

Děti vždycky rády dělají něco, protože krev mladá tise státi nemůže. A to jest hrubě dobře; nerci-li jim toho brániti nesluší, alebrž i zamýšleti jim, aby vždycky co dělali měly. Necht jsou mravenčkové, vždycky se okolo něčeho čmýrající, nosící, vláčící, skládající, překládající; toliko aby rozumně dělali, co dělají, pomáhati jim a ukazovati všeho vzor, by pak titěrky byly (jako v jiném jich cvičiti nejprv nelze), neliknovali se⁸¹ pohráti s nimi. O Themistoklovi, athénském kní-

žeti, zapřáno máme, že, když k němu mládence jeden přijda, s symen jej v pokoji na hálce jezdičho nalezl a tomu se podivil, že tak slavný muž tak dětinsky sobě počínaje s dítětem hrá, on prosil ho, aby toho žádnému nepravil, až sám také dítky mítí bude; namítaje, že když sám bude otcem, lépe, jaká jest otcovská k dětem náklonnost, vyrozmí a na tom, co nyní za dětinství má, horšiti se přestane.

Kdykoli tedy děti od jiných něco vidouc téhož dělati se pokoušejí, přáti jim toho; však poněvadž některé věci nebezpečné by byly (jako nožem krájeti, sekerou sekati atd.), v něčem pak dětem, to do rukou dađa, škoda by se státi mohla (jako s hrnci, sklenicemi, knhlami atd. zacházení), příhodné bude místo pravého nádobí přístrojené pro ně títky mítí; nože olověné neb jinak tupé, sekery a kordy dřevěné, knížky staré, nepotřebné, bubny, trouby, koně atd. dřevěné, pluhy, vozíčky, sáně, mlýny, domy atd. malé a cokoli podobného; s těmi věcmi nech třeba vzdýčky hraji, a tím sobě tělo k zdraví, mysl k jemnosti, údy těla k hbitosti a potočivosti cvičí. Rády také děti domy stavějí a lípaji, buď z bláta neb z třisek, holí, kamení; což znamením jest a začátkem architektomiky, totiž stavitelství. Sumou, s čímkoli neškodným děti hraji chtějí, pomáhati jim radějí nežli překázeti náleži; neboť čím jiným zanášeti se nemají, a zaháleti tělu i mysli škodná věc jest.

Po stupních pak let jda, v prvním roku řemeslení jejich jest, když se naučí ústečka otvírati ku pokrmu, hlavicku na sobě držeti, oči obracet, do rukou něco bráti, sedati, státi atd., čehož všeho více přirozením nežli cvičením dosahují.

V druhém a třetím roce *mechanika*⁸² platněji se jich chytati bude. Tu zajisté porozumívají, co jest běhati, skákat, vrtěti se, hráti s něčím, zapalovati něco, hasiti zase, točiti neb přelívati vodu, fořrovati něčím, přenášeti něco z místa na místo, zdvíhati, klásti, káceti, stavěti, obracet, svíjeti, rozvíjeti, ohýbati, přímíti, lámati, krájeti atd., čehož se jim dovolovati i něco ukazovati má, jak čeho příčiny.⁸³

Rok čtvrtý, pátý, šestý práce a řemeslení plný bude, jakož býti má. Nebo není dobré znamení, když dítě příliš tiše sedí a chodí; vzdýčky běhati a vzdýčky něco dělati zdravého těla a čerstvé mysli jistým důvodem⁸⁴ jest. Protož, jak navrženo, očkoli se pokoušejí, přáti jim toho a napomáhati, aby co dělají, vždy s nějakým rozumem bylo a k dalším opravdovým věcem se hodilo.

Mají také do malířství a písarství zavozovány býti hned v této mateřské škole dítky, a to hned třeba v třetím neb čtvrtém roku, jak se při kom k tomu mysl znamená aneb vzbuditi může. Jmenovitě dáváním jim do rukou křídy (neb uhle, u chudších), a tím aby sobě tečky, čáry, háky, klíky, kříže, kolečka dělali, jak chfí; čehož se jim i vzor pomalíčku ukazovati může, vše ze hry a kratochvíle. Tím zajisté způsobem ručičku sobě k držení potom křídy a k děláni thů navedou, a co jest tečka, co čára nebo čárka atd. vyrozmějí. Což bude receptoru čistý fortel.⁸⁵

Ku pracím mysli přistoupíc⁸⁶ *dialektika*⁸⁷ tu jiná býti nemůže než přirozená a zvykem nabytá; jak při čem rozumu ti, s nimž bydlí, užívají, dobře neb zle, tak děti tomu po nich se učí. O čemž není tuto co poroučeti.

Aritmetiky začátek sotva v třetím létě býti může, když začínají nejprv asi do pěti, potom asi do desíti počítati, aneb aspoň to jadrné vyslovovati, i kdyby pak nejprv, co to jest, nerozumějí. Potom začnou sami od sebe, nač se to počítání děje, vyrozmívati. V čtvrtém, pátém, šestém létě naučí-li se asi do dvaceti pořádně počítati, a že sedm jest víc než pět, patnáct víc než třináct atd. hbitě rozhodnouti, dosti bude. Co v počtu sudý a co lichý jest, ze hry, kteráž „sudá lichá“ slove, snadně vyrozmějí. Dále jich do aritmetiky věsti (scítáním, odčítáním atd. obtěžovati chtěje) daremné jest i škodné; poněvadž nic naprosto v mysli naši těžej se nepořádá jako počet.

Geometrie chápati začnou asi v druhém roce, porozumíváním totiž, co veliké a co malé slove, a zatím potom, čemu se krátké neb dlouhé, široké neb úzké říká. V čtvrtém roku prospějí,⁸⁸ budou-li některých figur rozdílly znáti, co totiž kolo slove, co linka nebo čára, co kříž atd. Naposledy jména měř vřbec známějších: dlaň, píď, loket, sáh, váha, pinta, žejdlík atd., a jestliže co víc samo jim v známost vejde, a oni sami měřiti, vážiti, přirovnávati jednoho k druhému pokoušeti se začnou.

Muzika nejpřirozenější nám jest; jak se na svět dostáváme, hned písničku, pád rajský připomínající, zpíváme: Á, á, é, Kvílení, pravím, a plác nejprvnější naše muzika jest, již dítkám zbrániti nelze, aniž (by i bylo možné) sluší, protože k zdraví napomáhá. Nebo dokud ji-

ných těla cviků a hýbání není, tímto se prsa a vnitřnosti čistí a pravují.

V druhém roce muzika zevnitřní⁸⁹ již také dětem libá býti začíná, zpívání, hudební, helekání, bříinkání, zvonění, hodin bítí, hraní na nástroje muzické. Proto jim toho mírně dodávati, aby k melodii a harmonii uši i mysl jejich zvykaly.

V třetím roce dětinská muzika ještě se také na poslouchání stavovati⁹⁰ musí. Proto zpívá-li se před a po stole neb při modlení, to at se v přítomnosti dítěte děje, a jim k tomu, aby jakž takž pozorovaly, pomoc čini; též má-li kdo přičinu na některý nástroj před dítkami hráti, též je do chrámu, kdež celé shromáždění zpívá, s sebou bráti atd., dositi bude.

V čtvrtém roku zpívání některým již nebývá nemožné; při zpodobnění se ještě odložiti může, toho jen, co o minulém roku řečeno, šetře. A přidati se v tomto roku může (zvlášť pacholatům) píšťala, buben, housličky dětinské atd., aby sobě pískati, bříinkati, drnkati a tím i sluch k rozličným hlaholům oblomovati i v něčem následovati zvykaly. V roce pátém (jestliže toho v čtvrtém nezačato) čas bude, aby ústa svá v písničkách a chvákách duchovních otvírali a hlasu svého k chvále bohu stvořiteli užívati začínaly.

V šestém roce mohou při vánočních naučení býti veršičkám těm dvěma: „O naplniž nás svým duchem, pane Jezu Kriste“ atd., aby (vedle oněch prvnějších, neboť se to vzdávky obnovovati musí) i ráno i večer po modlení zpívány byly.

To vše i víc nadto rodičové a pěstounové, s dítkami večer po pracích neb po obědě se pomeškajíc a s nimi pozpívajíc, snadnice v mysli uvéstí mohou. Nebo tu již paměť jejich prostrannější a ohbitší jest, než předtím, i víc chápe i příčinou rytmů a melodie snáže a liběji. Čím víc toho umění budou, tím se jim to víc libiti bude, a boží chvála z úst nemluvnat se rozhojní. Blahoslavený dům, kdež se tato davičková muzika⁹¹ slavně drží!

KAPITOLA VIII

JAK VE VÝMLUVNOSTI CVIČENY BÝTI MAJÍ DÍTKY

To, čím se člověk od hověd dělá, jest rozum a řeč; (první to pro vlastní svou potřebu, druhé pro bližní maje); protož o oboje to jednostejná péče býti má, aby člověk jak mysl a z mysli jdoucí všech údů hnutí, tak i jazyk co nejvybroušenější měl.

Ponavíše tedy,⁹² kterak mysl mládeže jakož v známosti věcí, tak i chápání se díla všelikeho, podpírána a utvrzována býti má, již také něco o formování jazyka připojme: jaké totiž začátky kdy a jak v gramatice, rétorice a poeiee bráti mohou.

Gramatika při dítkách některých zjevuje se dříve půl roku, obyčejně pak při doblhání roku; jmenovitě, když se jim litery a slabky některé na jazyčku formovati začínají, jako: *á, é, í, ha, ba* atd. Ale v druhém roku plnější bývá, když již celá slova vynáseti se pokoušejí. Kdež obyej jest slovíček nejprv k vypovídání snadných jim poskytati: *tata, mama, papa, bumba*; a to své místo má. Nebo od snadnějších věcí vzdávky začínati přiroda veli: říkati pak tak, jakž my odrostlí říkáme: *otec, matka, jisti, píti* atd., teprve se ohýbati začínajícímu jazyčku pracno přichází, ba nemožné jest. Protož jim snadnějších oněch přáti sluší.

Avšak, jak by sobě trošičku jazyk pooblomili, škoda jest s nimi se rozmázeti a učiti je třeba bez *r*, bez *ř*, bez *k* mluvíti, jak některé činí a do kolika let dítkám svým tak mluvíti dopouštějí: *blána, bzidky, tolác, misto brána, břítký, kolác* atd. A tak majíc se potom většinu něčemu učiti, mluvíti se teprv učí a napravovati toho, čeho se prv kaziti naučili. Kdežto proč nemá matka, sestra, chůva s dítětem volně již ústa otvírajícím ze hry a kratochvilie pracovati, aby litery a slabky dobře, vlastně,⁹³ jadrně, osiře vypovídati se učilo buď v slovech (však napřed kratších, jako: *rada, hora, pář, páři, záře, řeč* atd.), aneb třeba samotné litery a slabky nejprv, *er, ka, žet, če, eř* atd.

To jejích ten rok gramatické cvičení, které se i do třetího léta vztáhnouti může a někdy vztáhnouti musí, když některým opozditlost překáží. V čtvrtém roce šetřiti se také může, aby akcenty dobře vypo-

vídány byly. Ale to jinak samým zvykem přijde; jakou výslovnost slyší, takové zvyknou.

V pátém a šestém roku řeči tak silně přibývají buď, jak rozumu; jen je vždy cvičíc, aby, co na sobě mají, co v domě vidí, s čím se obírají, to vlastně⁹³ jmenovali se učili. Protož otázky často být mají: *Co to jest? Co to máš? Co děláš? Jak tomu říkáš?* atd. Přitom však vždy šetřiti, aby k jadrnému a ostrému vypovídání přidání byli: více tu není co přikazovati. K tomu pak ostremu a hbitému vypovídání může se jim nejspíš žertem pomoc činiti; ku příkladu: Nu, kdo lépe (nebo spěšněji) vypoví: Petře, nepřepeři pepřem pepřeného vepře. Neb: Chytrý chytil kapra v prudkém proudu maně. Item: Zelezo zaželezilo-li je se či nezaželezilo? Těž: Rci: Nabuchodonozorova socha. A cokoli podobného.

Retorika také v prvním hned roku začátek bere: a to od druhého, poslednějšího dílu, to jest od gest. Nebo dokud tomu věku rozum a řeč v kořenu ještě hluboko vězí, gesty a posunky zevnitřními je s sebou a věcmi známti obvyčej máme, bráním jich, kladením, zase zdviháním, něčeho ukazováním, smáním se na ně atd., vším tím obmyšlejíce, aby zase na nás hleděli, zasmáli se, ručiček nám podávali, k nám se tlačili. A tak dříve sobě skrze gesta nežli skrze řeč rozuměti se učíme, jak i s lidmi němými a hluchými činiti se musí.

Může, pravím, dítě i v prvním hned roce, i ovšem v druhém naučeno býti, aby rozumělo, co jest tvář veselá, co přisná; co hrožení prstem, co vábení rukama, co kývání hlavou, co strkání od sebe rukou atd., všemu tomu, pravím, snadniče dítě porozumí; což základem jest činnosti řečnické.

V třetím někdy roce začínou mimo gesta výrazům tváře (figurám) porozumívati a jich následovati; někdy s dotázkou, někdy s podivem, někdy s zamlčením⁹⁴ atd., něco povídajíc.

Tropů⁹⁵ (totiž slov a významu jich, jednoho v druhé tak zaměňování) nemnoho chápati mohou, dokud se vlastním slov významu nerozumívají teprv učí; avšak uslyšeli v pátém a šestém létě něco z toho od vrstevníků svých neb od chův a jiných domácích, uchytí také. O čez starosti žádné neřeba, ani aby tomu rozuměli, ani aby toho uměli. Nebo času vyšším těmto věcem (ozdobám řeči) hojně jest;⁹⁶ k tomu jen připomínáním tohoto směřuji, abych ukázal, jak se

všech umění kořenové při všech dítkách hned v malíčkovití (ačkoli toho nekaždý soudí) zakládají a že na ten základ dále potom stavěti není nemožné ani nesnadné, když se jen rozumně s rozumným tvorem postupuje.

Podobně jest, co se o básnictví (jež jest umění řeč do veršů vázící a jako v záhyby skládající) říci může: že jeho počátek hned za počátkem řeči jde; protože dítě, jak slovům rozuměti začíná, hned se v harmonii a rytmech kochati začíná. Proto moravské chůvy, když dítě upadnouc neb zavádíc někde a urazic se pláče, těmito rýmy je kojívají: „Panca, lanca, kus mazanca; kdyby to robě sedělo, toho by nemělo.“ A české: „Kůta, lisa, kde's běhala? Do kuchynky. Co's tam měla? Tři buchynky. I hle, kdyby dělátko sedělo, toho by nemělo.“ A lhbývá se to dětem tak dobře, že nejen umlknou snadně, ale i rozesmějí se. V Čechách také pleskajíc dětem ručičkami zpívávají: „Cunddy, cunddy, cundičky, dal nám pánbůh ručičky, by nožičky běhaly a ručičky dělaly“ atd., a vidí se patrně, že se to dětem líbí; protož se jim toho přání má; to zajisté jest skloňovati se k mdlobě přirození.⁹⁷

V třetím a čtvrtém roku dobré by bylo, aby takových rytím přiděláno bylo, kterých by dětem chůvy jako ze hry⁹⁸ přednášely nejen k chlácholení jich, ale také aby jim v paměti uvážnouc napotom se hoditi mohly; kupříkladu kolbajíc dítě roční neb dvouleté zpívati mohou:

Spt, mé ml - lé pou - pé, spt, ma - lé ho - lou - bé,
An - děl bo - ži z ne - be o - pa - truzž mi te - be,

spt, mi dobrou chvi - li, ho - di - nu, tři, čty - ry, dě - tá - tko!
a - by či - stě spa - lo, ve zdra - vi zas vsta - lo, dě - tá - tko!

V čtvrtém, pátém, šestém létě v básnictví prospěch bráti budou skrze učení se nazpaměť veršičků pobožných.

Ačkoli zajisté, co to jest, když rytm není, rozuměti nebudou, potom

však, když v škole metrum⁹⁹ vyrozumívají přijde, milé jim bude, že již prvé něco toho při sobě najdou, čemuž prvé nerozuměli.

Na tom tedy se poezie dětinská stavovati musí,¹⁰⁰ aby rytmů a versů něco umějí, že mezi takovým slov vázáním a obecným, prostým mluvením rozdíl jest, rozuměti začínali.

A potud o výmluvnosti, jak daleko v ní šestileté dítě přivedeno a jakými stupni vedeno býti má.

KAPITOLA IX

JAK V MRAVECH A CTNOSTECH MLÁDEŽ CVIČITI

O ctnostech vnějších, které by nejpředněji v mládež vštěpovány býti měly, v kapitole IV ukázáno; nyní poukázati se má, jak to opatrně a s jistým úspěchem¹⁰¹ má činěno býti? Jak mdlý tento a nerozumný ještě věk takovým věcem učiti? Odpovídám: Jak mnohem snáze nežli stromek, aby tak neb tak rostl, ohnut a nastrojen býti může nežli strom odrostlý: tak mnohem snáze v tomto prvním věku mládež ke všemu navedena býti může nežli potom; jen toliko pravých k tomu prostředků užívaje, jež jsou:

- I. Příklad ctnosti a mravů ustavičný.
- II. Poučování věcná a rozsáhlá.
- III. Kázeň mírná.

Příkladů dobrých a ustavičných potřeba jest mládeži, protože (jak v Didaktice obecné¹⁰² plněji ukázáno) dětem pánbůh povahy opičí dal, to jest chitvost jakousi k děláni všeho, co jiné dělají vidí; takže byt se člověku mladému nikdy nic neporoučelo a neoznamovalo, jen když on vidí a slyší, co jiní dělají, dělají to též týmiž způsoby zvykne, to ne-proměnným zkušeniím stvrzeno jest. Proto v domě, kde dítky jsou, převelikého pozoru potřebí, aby se nic proti vytyčeným tu ctnostem nedálo, nýbrž střídmosti, čistosti, šetrnosti jedni k druhým, poslušnosti, pravdomluvnosti atd. všichni aby ostříhali. A to kdyby šlo

plně, jisté jest, že by nemnoho buď slov k vyučování neb kázně k doplnění bylo potřebí. Ale poněvadž sami odrostlí často a mnoho z rovnováhy vystupují, ne div, že mladí jak vidí, tak činí, zvláště poněvadž beztoho vlastní jest každému učedníku od kazu začínati, a přirození naše k horším věcem samo z sebe jest klopotnější.

Poučování tedy při tom také býti musí, a to věcné a rozsáhlé. Čas pak jest poučiti něčemu dítěte slovy tehdež, když se vidí, že se ho příklad nechytá, aneb dělají něco vedle příkladu jiných chtěje, že v to třetí neumí; tu čas jest říci: „Takto a takto hle! Hleď, hleď, jak já dělám; neb jak táta, máma, atd. dělá! Nedělej toho, hanba! Nebudeš tak pěkný.“¹⁰³ Žebráci neb sedláci tak dělají“ atd. a podobně. Obširněji chití vyučovati a nějaké kázání o tom neb jiném dělají, není ještě čas, nic se nespraví.

Kázeň pak někdy má připojena býti proto, aby se příkladové a napomínání pozorněji chytali. A ta má dva stupně: první jest okřiknutí, když se čeho nenáležitěho dítě dopouští; avšak rozumně, ne aby ho zděsil, než předěsil toliko a k šetrnosti¹⁰⁴ probudil. Při čemž může také býti slovy potrestání a zahanbení, a zatím poučení a napomenutí, aby toho nečinil, i s pohůžkou. A jestliže se náprava vidí, dobré jest buď hned tu neb po chvílce pochváliti zase. Haněním zajisté a chválením rozsáhlým velmi mnoho se může při dítkách, ba i při jiných lidech spraviti.

Neplatí-li to, druhý stupeň kázně jest přemýšlení methčkou neb rukou pleštití; pro ten cíl, aby se dítě upamatovalo, zahanbilo a napotom pozornější bylo.

Kdež nelze mi než požebrati na některých rodičů opičí a oslovskou lásku, kteří dítkám všeho povolujíce bez kázně jich růsti nechávají. Dělejte jim děti, co dělejte, běhejte, tekejte, plačte, šklebte se, křičte, broukejte, hněvejte se, vzpouzejte, sunou rozmázejte se, jak chcete, vše dobře, dítě jest vzdýcky milé dítě, škoda ho dráždití, jest dítě — nerozumí. Ale, ó, sám ty nerozumné dítě! Vidíš-li při dítěti nerozum, proč mu k rozumu nesloužíš, poněvadž ne k tomu, aby tele neb osle z něho bylo, než rozumný tvor, narozeno jest? Nevíš-li, co Písmo dí, že bláznovství sice k srdci člověka přivázáno jest od mladosti, ale metla kázně že je vyháňá? (Přisl. 22, 15) Proč ho v přirozeném bláznovství raději zdržuješ, než bys mu tou milou, svatou, zdravou, časnou

kázníčkou od něho pomáhal? Aníž tomu věř, aby dítě nerozumělo. Nebo rozumí-li, co to jest lotrovati, bouřiti, hněvati a sápati se, hubu nadýmati, pysky zmlítati, navzdory dělati atd., ó porozumí jistě také velmi snadně, co metla jest a k čemu, a nad čím stráž drží! Ne v dítěti, než v tobě, neopatrný člověče, nedostatek rozumu jest, kterýž, co by i tobě i dítěti tvému ku potěšení bylo, nerozumíš a rozuměti nechceš. Nebo odkud jest, že mnoho potom dítky i rodičům vzpurné jsou a je mnohým způsobem zarmucují, jediné že se báti jich nezvykly!¹⁰⁵ Pravdivě zajisté pověděno jest, že *kdo uzroste neboje se, ten se ze stará nestydá se*. Neboť se Písmo plnití musí, že metla a kárání dávají moudrost; dítě pak sobě volné že k hanbě přivodí rodičku svou. (Přisl. 29,15) Protož tamtéž radí moudrost boží: „Třesci syna svého, a přinesel odpočinutí a způsobí rozkoš duši tvé“ (v. 17). Kteréž rady když neposlouchají rodičové, nemívají odpočinutí a rozkoše při dětkách svých, ale hanbu, stud, trápení a nepokoje. Jakož se naučkami jednou slychají: „Mám zlé, neposlušné, vzpurné děti“ atd. Kdež co div, co kdo sel, to žne? Nasils jim v mysl svévolnosti a chce ovoce kázně sbíráti? Nemůže to býti. Nebo strom neštěpovaný štěpného ovoce nésti nemůže; protož se prv o to starati bylo, dokud strůmek byl mladý, dokud bylo štěpovati, ohýbati, rovnati, přimíti, a nebyl by tak křivě vzrostl atd. Ale poněvadž tak mnozí kázně zanedbávají, co div, že svévolná, divoká, bezbožná všudy chasa roste, bůh se dráždí a pobožní rmoutí.

Sam přináleží choulotiví rodiče, kteří na dítky kysele pohleděti nesmějí, jich se více než děti jich bojíce. Takoví někdy sami pobožní jsouc, pěknými jen napomináními všechno spraviti chtějí, kázně pak nikdy nepřičiní, kdež bez té býti nemůže. Rozumně zajisté jeden z moudrých řekl, že dítě, byt andělem bylo, metly však potřebuje. Eli zdali sám pobožný nebyl? Zdali pobožné synů svých nenapomínal? (1. Sam. 2,24) Avšak, že skutečně kázně nepřičiní, zle se mu podarili, a on svou měkkošť na sebe i zarmoutku mnoho, i hněv boží a vyhlazení na všechno dům svůj uvedl. (1b. v. 29, etc. a 2,13,14). Ne zle takovým Geyleerus¹⁰⁶ sochu postavil: děti rvoucí se a nože do sebe přichájející, ote pak stojícího před nimi se zavázanýma očima.

Již po částkách¹⁰⁷ o položených napřed chnostech,¹⁰⁸ jak by v nich rozumně, pěkně, povylovně cvičeny býti měly dítky, ponavrci se má.

Přední jest *střídmost*, protože základ zdraví a života a matka všech jiných ctností. Té sobě zvyknou, bude-li se jim toliko podle potřeby přirození pokrmu, nápoje, snu dodávati. Tak zajisté živočichové jiní za samým toliko přirozením jdouce, nad nás lidí více střídmosti osťřihají.¹⁰⁹ Protož dítkám tehdáž toliko jísti, pít, spáti dávati se má, když přirození pobízí, to jest, když na nich lačnost, žízeň, dřimotu znamenati; dříve než se to znamená, míti je k jídlu, pít, snu, nerozum jest veliký; tím více pak mimo a přes vůli a chuť jejich do nich cpáti a liti a k spaní je nutiti. Dosti je dávati jim, jak a pokud přirození žádá. Ale potřebl zase šetřiti, aby příroda oklamávána nebyla, jak se děje, když se ústím mlusu a lahůdek dodává. To zajisté jsou zlábký, po nichž se více, než potřeba káže, do člověka vluzuje pravá nestřídmost vnada. Ač tedy někodi někdy něco lahůdky dětem podati, potravu však z lahůdek dělati náramně škodí; jakož zdraví (o čemž v kap. V), tak i mravům.

V *čistotě a slušnosti* prvního hned roku začátek může býti kladen čistoťným, jak nejvyšš možné, dítek chováním. Čemuž chůvy, jak to býti má, rozumějí, jestliže rozumné jsou. V druhém, třetím a dále roku učiti je sluší jisti pěkně bez prázdní, mlaskání, jazyku vyplazování atd.; píti pak bez prznění, prskání, hlitání neslušného. V šatech čistoťu jakéž takéž pomalíčku také se vyhledávati může, aby se nevolily,¹¹⁰ nekálely, nešpinily zúmýslna, jak někdy z nerozumu děti činí, a rodičové z nerozumu také všechno jim přehlédají.

Pozornivost na starší¹¹¹ snadně zvyknou, jestliže opravdový od nich na sebe pozor mti budou. Protož bude-li dítě často napomenuto, často okřiknuto, často přemrštěno, nestarej se, dá na tě pozor. Čemuž na odpor čelí všeho dětem přehlédání; jak čini příliš nezdržlivé dítky mlilující.¹¹² Mlívovati dítky přirozené jest; ale nezjevovati jim celé lásky, opatrnost jest. Ne bez zdravého zajisté uvážení Sirach napsal. „Kůň neokrocený tvrdouštý bude, a syn sobě volný¹¹³ doskočný. Chovej rozmazaně syna svého a předějí tě; pohrávěj s ním a zarmoutí tě“ (Sir. 30,8,9.) Protož lépe jest v bázni a ostýchání dítě zadržeti, nežli všechna sířeva¹¹⁴ svá jemu vyjevovati a k zhýralosti, otrlosti, zoutalosti přičinu dávati.

Dobré i jiným pouštěti k nim právo,¹¹⁵ zvláště lidem starým, aby kdekoli jsou (nejen rodičům na očích), na se pozor mti zvykali, a tudý

se i k jiným lidem stud a ucitost v srdcích jejich zakládala. Protož nesmyslně činí, kteří na děti své zádnému ani pohleděti škarově nedají, a řekne-li kdo co neb napomene, o to se třeba dětem v oči¹¹⁶ ujmají. A tuť mladá krev, jako by ji na kuň vsadil, zpýšní hned a zatvrdí se. Vyhýbatí tedy tomu se vši pilností.

V skutečném také *poslušství* pilně je cvičiti třeba, protože to základem potom velikých ctností bude, jestliže se vůle své lomiti a vůle cizí šetřiti naučí. An mladistvých rév a útílych šípků nenecháváme, aby, kam chťi, rostly; než přivazujeme je ke kolu, aby k nim připjati jsouce snáze se vyzdvihovali až do zmocnění. A zdaž nevíme, že pravdivě řekl Terentius,¹¹⁷ že soběvolnost horší lidi činí? Kdykoli tedy otec neb matka dí: „Nech toho! Pojď sem! Sedi! Dej sem nůž! Podej mi toho!“ aid, přidržeťi je, aby, jak se poroučí, tak činili. Chtěla-li by se svá mysl a vzpoura zjevovati, okřiknutím a potrestáním rozumným snadně se vyhnati může.

Nacházíme, že Peršané při cvičení dítek vedle střídmosti nejpilnější toho hleděti, aby *pravdu mluvíti* zvykaly. A ne bez příčiny, poněvadž přemrzutá jest při člověku ohava jazyka ošemetnost a faleš. Dí Plutarch: „Chlapská věc jest lháti a hodná, aby ji všickni lidé v ošklosti měli.“ Jakož o bohu Písmu praví, že jemu v ohavnosti jsou rtové živí (Přisl. 12,22). Přidržeťi tedy k tomu dítky, aby udeľají-li co zlého, nezaprňaly, ale se pokorně přiznaly; a zase čeho není, toho nemluvíly. Protož Plato¹¹⁸ nedá před dětmi básní a historií smyšlených vypravovati, než z místa¹¹⁹ je k věcem opravdovým vésti. Nevím tedy, jak to ostojí,¹²⁰ což někteří obyčejí mají, děti navozovati, když co udeľají, sčítati na jiné,¹²¹ a když to umějí, z toho sobě žert a smích strojiti. Ale komu huře jako dítěti, kteréž zvykne-li lež za žert sobě pokládati, zvykne lháti.

Proti *spravedlnosti* čelcí cizích věcí žádost ne tak se ještě v tomto prvním věku zjevuje, kdyby ji někdy samy chůvy, aneb kdo s dětmi zacházejí, v ně nevrstřovali. Ale bývá to, že před dětmi jeden druhému věci jeho bere a přechovává, aneb od potrav něco ustraňuje, neb vždy na to, což jeho není, sahá. Což buď že se žertem děje, neb opravdu, děti vidouc témuž se učí; protože (jak nejednou již řečeno) naprosto opicáta jsou, co uhlídají, to jim vázne,¹²² to deľají také. Proto

i v té částce chůvám a jiným, kdo okolo dítek jsou, rozumně postupovati sluší.

Zahálka že jest polšář satanův, svatí Otcové říkali; a pravdivě. Koho zajisté Satan nezaměstkaného najde, toho jistotně sám zaměstkná, nejprv myšleními zcestnými, potom i skutky zlymi. Nedo-pouštěti tedy člověku hned z mládí zaháletí, alebrž v práci ustavičně ho zavozovati, opatrnost jest; protože se tím zlému pokušiteli cesty zasekávají. Avšak práce míním, s jaké býti mohou,¹²³ byť nic nebyly jiného (jakož býti nemohou) než hříšky toliko. Lépe jest hráti než zaháletí; nebo ve hře vždy se něčím mysl zanáší a často i brousí. A tak zavozovati dítek v práci nebude nesnadné, když sama příroda k tomu je vede, aby vždycky něco deľaly: o čemž níže v kapitole sedmé.

Dokud se mluvíti učí děti, dotud jim žvatlati volno buď, co nejvíc chťeji a mohou; ale když se mluvíti naučí, velice také potřebná věc jest *učiti je mlčeti*. Ne abychom sobě z nich němé maňasy deľali, než rozumné obrázky. Kdo za malou věc pokládá uměti mlčeti (dí Plutarch), ten málo rozumí; poněvadž veliké moudrosti začátkem jest rozumná mlčelivost. Nebo prý mlčením žádný se nikdy nezavěd; mluvením přemnozí vždycky zavozují. Kdežto sic, byť i bez toho bylo,¹²⁴ pro to samo, že oboje to (mluviti a mlčeti) všeho našeho ve všem životě a obcování i základem jest i ozdobou, spojeno hned v kořenu svém tak býti má, abychom jednomu při druhém učení byli. Učiti tedy rodičové mají dítky mlčelivosti: předně aby v modlení a při náboženství doma neb v shromáždění tise sobě počínali, povyká, běhání, vrtění se, štebetání, křiků v ten čas nedovolovali jim. Tolikéž když otec a máti co poroučí, at se učí mlčíc pozorovati a tomu, co se mluví, porozuměti. Druhá mlčelivosti částka bude řeči rozvázlivost, aby, než co propovědí aneb na dotázku odpovědí, uvážiti nejprv zvykali, co a jak rozumně promluvíti mají. Nebo tlampati, co slina k ústům přinese, bláznům náleží, ne těm, z nichž rozumného tora míti chceme. Avšak, vždy pravím, jak věk ten chápati a stačovati může; jen at přece na to rozumní rodičové pozor mají.

Trpělivost obvykne dítě jakéž takéž, jestliže se mlkování a mazlení s ním přílišného na straně zanechá. Začínají se při některých hned v druhém a třetím létě věku vášnický zjevovati, kteréž jako mezi květin bodláčí za mládí vyplývati nejlépe. Kupříkladu při některém jest

svévole a vzpoura: co sobě upře,¹²⁵ to mítí chce, křikem i jinak; při jiném hněvivost a zlobení a mstivost; hází, bije. Ale to poněvadž nejsou přirozené povahy, než podrostařící koukol, musejí rodičové a pěstounové více rozumu mítí a takovým zlym věcem hned v kořenu brániti. Příklad to v prvním tomto věku snážeji a bude planněji nežli potom, vkořnění se týmž nečností dáda.¹²⁶ Darenné jest říkati, co říkají někteří: "Dítě jest, nerozumí." Nebo že nerozumný sám jest, kdo tak mluví, již prvé ukázano. Nemůžeme na zahradě neuzrtečných bylin, hned jak ze země lezou, plítki, protože jich ani dobře od osení rozeznávají ani rukou ujmáti nelze; pravda to jest; avšak pravda také, že s nimi až do vzrůstu čekati netřeba; protože potom kopriva víc páli, bodlák víc bode, a mezitím se pravé byliny zemdívají a dusí, ba když neteť ta zesílené kořeny již mají, násilně se vytrhává, přitom se často i přistojícímu oseníčku kořen podtrhuje a na mizinu přivodí. Protož, jak nejdřív koukol, koprivu, bodlák znamenáš, hned vytrhni, a porostou pravé byliny tím lépe. Vidíš-li, že dítě chce přes potřebu do se cpáti neb liti, přes potřebu med, cukr, ovoce mlsati; bud rozumnější než ono, a nedávej mu. Odejdi s ním, zamysli mu jiného něco,¹²⁷ ani na pláč nedbej, poplače nechá tak a odvykne, a bude toho znamenitý užitek. Tak chce-li vzpouru provoditi, nepovoluj mu, okřikni, přemršť, to, po čem křičí, dej v stranu; vyrozumí jistě, že na tebe pozor mítí má, a ne, co se jemu zamane, než co se tobě lhbí, to činiti. Není k navedení na to dvouleté dítě nic mladé. Však šetřiti zase, aby se s dítětem nedráždil a jeho nepopouzel; to by zajisté více k zvašnění posloužiti mohlo.

V služebnosti děti cvičiti žádna práce není, protože ony samy od sebe rády se všeho chytají; jen jim toho nebrániti a jak to rozumně dělají mají, je poučovati. Může tedy otec i máti, i co by sami neb skrze čeledína spraviti mohli, často dětem poručiti: "Mé dětátko, podej mi toho! Zdvihni to! Na, polož to na lavici! Dones to na stůl! Jdi, zavolej Pavla! Řekni, ať Anna jde domů! Na, dej tomu žebráku halibek! Běž k staženě,¹²⁸ prav Dobrý den, a že se ptám, jak se mají, a vrat se hned zase" atd.; vše, jak k čemu či věk a způsobnost. A cvičiti je také potřeba k *hbitosti*, aby když se co poroučí, i hry neb jiného zanechajíc, skočili; taková ochotnost k službě starším, když sobě v ní z mládí zvyknou, znamenitou potom jejích bude ozdobou.

Zduřilosti jak mnoho rodičové sami umějí, tak mnoho k ní dítkám svým sloužiti obycěji mají; protož tu zvláštního poučování netřeba. Mlilstné jest dítě, které se i k rodičům i k jiným přituluje, přivěšuje, lbežně stavěti umí; což některým jako přirozené jest, jiným cvičení třeba. Protož i toho zanedbávati nesluší.

Naposledy však, aby ta přítulnost a přivětivost nebyla opičí a bez rozumu, *stydlivost*, *vážnost* a *uměním* temperována býti má. I onen osel¹²⁹ vida, jak se psíček ku pánu lísá, na klín skáče, obližuje, lahodí, totéž dělají se pokusil; ale že pak mu to jako oslu slušelo, kyjem za své pochlebování dostal. Protož i mezi dětmi, co komu sluší, toho se šetřiti musí.

Abý pak slušelo všecko, co se dělá a dělají má, učiti je potřeba zevnitřním posunkům;¹³⁰ jak slušně seděti, rovně choditi, přímo státi (vše bez hrbení se, viklání, vrtkání, kláčení, šmátlání); když čeho potřebují, prositi; když se jim dá, poděkovati; když koho potkají, pozdraviti; kdy vítají, ruky podat; když se staršími mluví, ruce tiše držeti; klobouk sňatý mítí atd., a cokoli víc k dobrým a počestným mravům přináleží. O čemž plnější poučování jinde jsou, tuto připomenutí toliko potřeba bylo.

KAPITOLA XI

JAK DLOUHO MLÁDEŽ V MATEŘSKÉ ŠKOLE ZDRŽOVATI SLUŠÍ

Jako bylinka neb strůmek ze semínka svého vzrostouc, aby zdárněji růsti a lepší ovoce nésti mohla, přemášeji se a do jiné země vsazují, zvláště do zahrad a štěpnic k tomu oddaných:¹³¹ tak dítky v klíně mateřském poodchované, na těle i mysli posílené, v péči zahradaníků (preceptorů) odvozovati sluší, a porostou tím zdárněji. Nebo přestěpovaný strůmek vzdýcky spanilěji roste a sadové ovoce vzdýcky lepší jest než plané. Než kdy pak to a jak?

Před šestým létem z mateřského klína vypouštěti a preceptorům k cvičení dávati neradím; pro příčiny tyto:

Přilíš dětinský věk více pěstování a šetření potřebuje, nežli aby

učitel, celý zástup jich na péči a práci máje, stačiti k nim mohl. Protož v mateřiněm klidně ještě jim lépe.

Bezpečnější jest, aby se mizek prvé dobře usadil, nežli zaměštnán býti začne. V dítěti pak do pěti i šesti let sotva se teménko právě zavívá,¹³² a mizek utvrzení svého dochází. Proto tu jen, co pod pěstováním domácím samy chopiti mohou, lehounce, nepatrně, a jako ze hry, na tom přestávati se může.

Aniž, děje-li se jinak, jaký užitek jest. Nebo pláň mdlá k štěpování vzatá mdle a znenáhla roste, silnější spěšně a mocně. Koniček také příliš časně zapřažený zemdlen bývá; ale dás-li mu čas k vymrštění se,¹³³ potáhne tím silněji a nahradí všecko.

Aniž dlouho jest do šestého (neb i začátku sedmého) roku čekati, když se zatím potřebných věcí neobmeškává,¹³⁴ jak již ukázáno, že i doma v prvním hned a počátečním svém věku mají v čem cvičení býti. A bude-li se tak díti, aby dítě podle předeepsané zprávy¹³⁵ doma již v pobožnosti, mravech čistých (zvláště uctivosti k starším, poslušnosti a pozorlivosti), též v rozumnosti, v děláni hbitém toho i jiného, a v mluvení neb vyslovování řeči své jadrněm povycvičeno bylo, nebude nic pozdě v šestém roku k literárnímu v škole učení přistoupiti.

Zase pak přes šest let déle doma dítě chovati také neradím; protože čemu se doma (podle již ukázané zprávy) učiti má, volně v šesti letech vynaučiti se může. A nezane-li se hned stále dalším dobrým cvičením, zane-se neužitečnou zahálkou a zplani se. Ovšem pak nebezpečensství jest, aby se ze zahálky a rozmarlosti ty i jiné vady nepřichytily, jichž by potom jako zahuščeného koukole vyplévati¹³⁶ ne tak snadno přišlo. Protož nejlépe dále pořád, co se začne, vésti.

Naposledy však ne tak se to míní, jako by nemohlo jinak býti, než v šesti letech zúplna; může býti o půl roku neb o celý dříve neb posléze, jak se při kom spatří. Nebo strom některý hned zjara ovoce nese, jiný v létě, jiný ku podzimku; než vídá se, že raný květ spíše opadá, pozdní spíše dochází,¹³⁷ podobně ovoce rané k tomu toliko tu času jest, dále netrvá, pozdní pak dlouho leží.

A protož ač některé ranní hlavy¹³⁸ časně létati chějí (před šestým, pátým i čtvrtým třeba rokem), však dobré jest raději je podžereti nežli poušřiti, tím méně hnáti. Sic kdo před časem chce doktora míti, sotva

bakaláře mívá; protože réva, příliš bujně z mládí rostoucí a nesoucí, vyroste a vynese se,¹³⁹ zemdlí sobě kořen, a nebude nic stáležo. Jsou zase naproti tomu hlavy pozdnější, s nimiž v sedmém neb osmém létě sotva se co platině začíti může. Protož co se tu mluví a radí, o prostředního vitpu¹⁴⁰ mládeži (jakéž nejvíce bývá) rozuměti se má. Bude-li kdo hbitější neb zase hloupejší dítě míti, s preceptory aneb efory o ně radu vzíti může.

Znamení pak, hodí-li se již do obecné školy dítě, tato budou:

1) Jestliže umí, co v mateřské škole uměti mělo.

2) Jestliže se při něm pozornost k doptázkám i jakáz takáz k odpovídám důmyslnost spatřuje.

KAPITOLA XII

JAK RODIČOVÉ A PĚSTOUNOVÉ MLÁDEŽ K OBECNÉ ŠKOLE PŘIPRAVOVATI MAJÍ

Každá v světě věc, má-li užitečně před se vzata býti, rady a přípravy dobré potřebuje. O čemž Strach (v kap. 18, 20 atd.) mluvě, i před modlitbou i před soudem i před každým promluvením (být jákkoli světlá otázka byla¹⁴¹ kap. 33, v. 4.) řeč sobě připraviti vel. A slušné jest, aby člověk, rozumný jsa tvor, nic neučinil maní, všecko se soudem¹⁴² a rozumem, věda, proč to činí a co z čeho pojiří může, jestliže tak neb onak učiní. Ani rodičové tedy dítek svých od sebe do školy, tak jako když se něco s lopaty shodí, dávati nemají, nýbrž i sami na to, co se to tu dělají má, mysliti, i ovšem dítkám svým na totéž oči otvírati povinni jsou.

Hloupě tedy dělají, kteříž dítěte nijak nenasťojí¹⁴³ k školnímu jako k řezníku tele aneb hovádko do stáda vedou, škrab on se pak s ním,¹⁴⁴ jak chceš. Ale nadto bláznivě dělají, kteří nejprv z preceptorů strasidel a ze škol mucřen nadělávají, teprv je pak vedou.¹⁴⁵ Což bývá, když se nerozšafně od rodičů neb čeládky dětem o parodusech v škole, o přisnosti mistrů, o tom, že bude napotom konec hraní, a co víc podobného vypravuje: „Dám tě do školy, dám,“ říkají někteří; „zťotrneš ty tam; budou tě šlehati, počkej jen“ atd. Ale ono

to ne k tomu, aby pachole zkontrol, než aby se splášilo, sobě zoufalo, otrockou proti rodičům i preceptorům mysl vzalo, slouží.

Proto rozumní a pobožní rodičové neb poručníci a pěstounové takto číniti mají:

1. Když se čas do školy jich obrácení¹⁴⁶ přibližuje, těšiti je tím jako jarmarkem neb vinobraním, že hle již brzy do školy mezi jiná pacholátka (děvčátka mezi děvčátka) choditi, spolu se učiti, spolu také hrávati budou. A může otec neb máti slibovati pěkné šatky, pěkný klobouček, pěknou tabulku, pěkné knížечky atd., aneb to již pohotově máje ukazovati někdy, nedávati však (aby žádost a toužení více rozněcováno bylo), než jen, že dá, zamlouvati se.

2. Dobré jest také schvalovati jim, jak jest to znamenitá věc do školy choditi a učiti se. Nebo z takových lidí že bývají páni, úředníci, doktoři, kněží, purkmisťi atd., vše vzácní, slavní, bohatí, moudří lidé, jimž jiná poctivost číniti¹⁴⁷ musejí. Protož hle, že lépe jest do školy než za husami, za sviněmi, za pluhem choditi; aneb sedlákem, pastuchou, neb jinak nevyppitvaným nějakým knoetem¹⁴⁸ býti. Nadto že učiti se není práce, než hra s knihami a perem, sladší než cukr atd. A aby té hry jakéz takéž zkušění měli, dávati jim neškodí křidu do rukou, aby sobě po lavicích, po stole (neb tabuli obzvláštní jim k tomu dada) malovali a škrtali, jak chťi a co chťi a mohou, čáry, kříže, kolečka, skřítkovy nohy,¹⁴⁹ hvězdy, suky nějaké, stromy, koně atd. Již pak nechť to k tomu podobné jest neb není, na tom nic nezáleží, jen ať oni zábavu a kratochvíl svou s tím mají. Aniž však možné jest, aby to i bez opravdového užítku bylo; poněvadž tím jistotně sobě ruku k trhům¹⁵⁰ jakž takéž obloží, a k liter potom snadnějšímu psaní a znání očí ponabrousí. A cokoli by jinak k zachutnání jim školy a učení vymysliti se mohlo, to místo své tu má.

3. Nadto ještě musejí v nich k těm, kdož učitelé jejich býti mají, milost a dověřnost¹⁵¹ vzdělávati. Což rozličným způsobem býti může. Někdy, že jest pan strýc, ujec, kmotr, soused; obecně pak vychvalováním umění a moudrosti, a hned přitom také dobroty a přívětivosti jeho: že je znamenitý člověk, že mnoho umí, a že však jest na děti tak dobrý a laskavý. Pravda jinak, že některým dává pardusy, ale to, kteří nechtějí poslouchati, jsou lotrovští, vzpurní (jačiz hodni jsou, aby je všickni bili); poslušných a pilných že nikdy nemuská; a nadto

ještě že vždycky všecko ukáže, jak se co má psáti neb říkati atd. To a cokoli tomu podobného má se tak po dětinskou dětem rozprávěti a tím všeliká bázeň a strach od nich odnímati, až i otázkami: "Ty vid, poslouchati budeš?" Řekne-li, že bude, rei: "Nu jistě jest, že on na tebe laskav bude" atd. A aby se i poseznámil se svým budoucím mistrem, a že vpravdě takový jest, porozumněl a utvrdil se, může otec neb máti někdy něco po dítěti (samo neb s někým vyprávěc) poslati; když preceptor (rozuměje tu povinnosti své) s ním pěkně porozpráví, něco nevidaného jemu od knih, malování, nástrojů nějakých muzických neb matematických, a čím by koli pachole jato býti mohlo, ukáže; někdy také třeba něco dá, knížечku, kalamářček, peníz, cukru, ovoce a cokoli. Na čemž aby neškodoval,¹⁵² rodičové to (jimž a plodu jejich k dobrému se to děje) nahraditi aneb sic napřed poslati mohou a mají. Tím způsobem nabudou snadně i k škole i k učení i k učitelí srdce ochotného, a kde zdárná bude přitopenost, i vroucnho; a tu již odpolu vyhraná bude. Škola zajisté nebude jim než hra a prosprávati budou až mllo.

POZNÁMKY

Komenský žil v době, kdy mezinárodním dorozumivacím a literárním jazykem byla latina. Sám byl nucen psát většinou latinsky jako většini vzdělanci jeho doby. Avšak i do jeho český psaných spisů proniká v duchu dobové módy latina v četných citátech. Pokud takových citátů užil v „Informatoriu“, sám je vzápětí překládal, a tak bylo nasnadě latinské texty, dnešnímu čtenáři nerozumitelné, vynechávat a ponechat jadrny český překlad Komenského.

Text Informatoria (s některými drobnými úpravami) je otištěn podle zásad 1. vydání.

KAPITOLA I

- 1 předně... mimo to... třetí za prvé, za druhé, za třetí
- 2 odlišit a odsoudit upřít a soudně odejmouti
- 3 Dr. Martin Luther (1483–1546) německý reformátor
- 4 učí známosti moci znalostem o moci

KAPITOLA II

- 5 Plutarch, řecký spisovatel životopisů vynikajících lidí
- 6 Kraes Thebský, zák řeckého filosofa Diogena
- 7 zvedena vypěstěna

KAPITOLA III

- 8 právo kázně právo trestat
- 9 skrze ně (učitele) očekávat vzdělání dítě v dobrém (v dobrých věcech)
- 10 libernice (novotvar Komenského) odpovídá v latinském textu, který Komenský vzápětí překládá, lat. slovu „schola“
- 11 literní hry v latinském textu „ludi literarii“
- 12 namítalo se označovalo se
- 13 z pravdy vyšlo přestalo být pravdou
- 14 u papežstvu v římské církvi
- 15 pouykům návykům
- 16 rarujece nemilostivě nelhostnně trýzníce
- 17 za věku otců našich v době husitské

KAPITOLA IV

- 18 na preceptory a kněží odkládati odkládat, až se učitelé a kněží výchovy ujmnou
- 19 hned z maličkosti odmalická

20 trhy tihavé posunky

21 pouduy zevnitřní vnější výrazy

22 fyzika — v době Komenského byla taktó označována celá přírodověda

23 optika nauka o světle a zraku

24 chronologie nauka o časové posloupnosti

25 dialektika zde nauka o správném myšlení

26 nejvlasťrěji nejpřipadněji

27 rétorika nauka o pravidlech řečnictví

28 tropy užívání slov v přeneseném významu v básnictví

29 figura (v básnictví) charakterizoval Komenský sám (v díle „Škola na jevišti“) taktó: Měníme-li způsob vyjadřování myšlenek z prostého na ušlechtilý, říkáme:

tomu figura.

30 poetika nauka o zákonech básnictví

31 již tedy oznámí se nyní se bude vykládat

32 k rozměření plně státi takové rozdělení plně dodržet

33 nerovnosti vtipů nerovnost nadání u jednotlivých dětí

34 dříve roku dřív než za rok

KAPITOLA V

- 35 nezalily neb neususily: sítedověké lékařství vykládalo příčiny chorob přebýtkem nebo nedostatkem životních šťáv
- 36 našinouání se vychylování se
- 37 sic bude-li to jinak stane-li se to
- 38 strany povah zevnitřních pokud se týče vnějších okolnosti
- 39 zvykem poděšel obyčej obyčej se stal zvykem
- 40 u péči umítati na starost dávat
- 41 rodičů poosvítiti rodičům poradit
- 42 obnovení z gruntu řádu dobrých se obměšiti — je v plánu od základu obnovit dobré řády
- 43 Favorinus řecký filosof, žijící v Římě
- 44 Plutarch viz pozn. ke kap. II.
- 45 Gellius římský spisovatel I. století
- 46 Didacus Apolephes (čti Dydakus Apolefés) evangelický kněz a spisovatel, současník Komenského
- 47 šlechti se po chůvách dostávají vlastnosti po chůvách
- 48 semena zárodky
- 49 odporně sobě věci protichůdné, navzájem se nesaňející věci
- 50 na léčích zavěšení na léky odkázání
- 51 dříve času — předčasně; dřív polovice dnů svých před polovinou svého života (viz kap. IV, pozn. č. 34)
- 52 nápojů horkých alkoholických

- 53 *piro* dětem dávati je z dnešního hlediska nesprávné a škodlivé
 54 *mouři na oren čas* v té době
 55 *zřízením zemským ohrazení* vládním nařízením zakázali
 56 *uři zavření* (povíjáním)
 57 *zavazeni* podst. jm. slovesné k „zavazet“ o něco
 58 *ohlúšení* ohluchnutí
 59 *škoda nenabytá* nenahraditelná
 60 *vodidla* dřevěné kroužky, navlékané dětem pod paže, když se učily chodit
 61 *šátky šátky*

KAPITOLA VI

- 62 *znamenejše* povšimněte si
 63 *podle pochopitelnosti* podle chápavosti
 64 *lyzika, optika* atd. viz pozn. ke kap. IV.
 65 *poznaněsti se* zabývatí se
 66 *k jádrnosti zavodi* k přesnosti přivádí
 67 *zauzouzení* zavádění
 68 *známí se na něco* obeznámovat se s něčím
 69 *svatého Duchu slavnost* svatochušní svátky
 70 *šeriti potřebi* třeba dbát něčeho
 71 *komu odborný* odporující
 72 *zprádu* zařízení
 73 *španj nicotný*
 74 *od utípu pouzádlenj* chápavosti nepřístupný
 75 *nechápná se to jich* nechytá se jich to, neukví jim to
 76 *na to místo* místo toho
 77 *politická konverzace* politické vztahy
 78 *koho šeriti* ke komu se šetrně chovat
 79 *z něčeho se tresí* za něco se trestají
 80 *joukati na ně* hrubě se na ně obořit

KAPITOLA VII

- 81 *nelinovati se* neleníť, nerozpakovat se
 82 *mechanika* řemeslná činnost
 83 *jab čeho příčiny* jak se k čemu naskytne příležitost
 84 *jistj důvod* bezpečný důkaz
 85 *preceptoru bude čistj fortel* pro učitele to bude jisté výhoda
 86 *k pracím myslj přistoupic* postoupíme-li od prací tělesných k duševním
 87 *dialektika* pravidla správného myšlení (viz kap. IV, pozn. č. 25)
 88 *prospějí* vykáží prospěch

- 89 *muzika zemutřni* vnější, tedy ne již pouze jejich vlastní hlas
 90 *na poslouchání se stavovati* musí se spokojit pouze poslechem
 91 *dauidovské muzika* král David hrál podle biblického vyprávění na harfu

KAPITOLA VIII

- 92 *ponavříše tedy* jak jsme vyložili (ve dvou předcházejících kapitolách)
 93 *vlástině vypovídati, jmenovati* správně vyslovovati, označit pravým jménem
 94 *s zamlčením* zpola mlčky
 95 *tropy a figury* viz. pozn. ke IV. kap.
 96 *časů ténio účem* hojně jest na ty věci je dost času
 97 *skloňovati se k mllobě přirození* sklánět se k slabosti přírody
 98 *jako ze hry* jakoby ve hře
 99 *metrum* veršový rozměr
 100 *na tom se stavovati* spokojit se tím

KAPITOLA IX

- 101 *s jistým prospěchem* s bezpečným účinkem
 102 *v Didaktice* — týče se kap. XXXIII (jak obzvláštně mravům prospěšně učiti)
 103 *Nebudeš tak pěkný* v takovém případě nebudeš hodný
 104 *k šernosti* k šetření příkazu, k uposlechnutí
 105 *jedné že se báti jich* nezvykly jen proto, že...
 106 *takým Geylerus sochu postavil* takové rodiče znázornil kazatel Geyler podobstvím
 107 *po částkách* postupně, o každé zvlášť
 108 *o položených napřed ctnostech* o ctnostech, uvedených nahore
 109 *střídmosti osřihají* dbají
 110 *aby se nevozily* nevláčely po zemi
 111 *pozornost na starši* pozornost k starším
 112 *díky milující* ti, kdo děti milují
 113 *sobě volný* svěvolný, své vůli ponechaný
 114 *ušeka střeva* všechny vnitřnosti, celé nitro
 115 *pouštěti k nim právo* dávat nad nimi právo
 116 *dětem v oči* před očima dětí
 117 *Terentius* (čti Terencius) římský spisovatel divadelních her
 118 *Platón řecký filosof* (427—347 př. n. l.). Ve spisu *Ústava* věnuje také pozornost výchově ve svém ideálním státě.
 119 *z místa ihned*, na místě
 120 *jak to ostojí* obstojí
 121 *šitáti na jiné* svádět na jiné
 122 *to jim vázne* uvázne v pančeti

- 123 práce, s jaké byli mohou na které stačí
 124 kdežto sic, být i bez toho bylo jinak, i kdyby toho nebylo
 125 co sobě ujde co si vezme do hlavy
 126 křočení se týmž nectností dala jestliže dovolíš těm nectností se zakřočení
 127 zamysli mu jiného něco vymysli mu něco jiného
 128 k staré (na Moravě) k babičce
 129 onen osel — z Ezopovy bajky
 130 zevnitřním posunkům vnějším společenským formám

KAPITOLA XI

- 131 k tomu odlaných určených
 132 teménko se zavírá Lebka novorozeněte se skládá z pěti chrupavčitých kostí, tzv. lupínků, spojených blanami. Mezi nimi lze nahmatat měkké rýhy, tzv. švy. Lupínky se zvolna přeměňují v kosti. Nejpozději koncem prvního roku zkosnatí tzv. velký lupínek čili teménko.
 133 k uymřštění se aby vyrostl
 134 když se potřebných věcí neobmeškává když se potřebné věci nezanedbávají
 135 podle předepsané zprávy podle předávy, předtím zde vyloučené
 136 jichž by potom přišlo vyplývati které by potom bylo nutné odstranovat předtím
 137 spíše dochází dříve dozrává
 138 ramí hlavu lidé projevující předčasně nadání
 139 strom se vynese přestane nésti plody
 140 prostrědní vitip průměrné nadání

KAPITOLA XII

- 141 být jakkoli světlá otázka byla i kdyby byl problém sebejasnější
 142 soud úsudek
 143 dítěte nenastrojic dítě nepřipravice
 144 škrab se s ním trap se s ním
 145 tépru je vedou do školy, když je dítě stále strašili učitelem a školou
 146 čas do školy obrázení čas, kdy má dítě chodit do školy
 147 poctivost činiti prokazovanec úctu
 148 neuyžitvaný knot neotesanec, hlupák
 149 skřikovou nohy muží nohy
 150 k trhům k tahům písma
 151 milost i důvěrnost lásku a důvěru
 152 na čemž aby neškodoval aby z toho neměl škodu

SLOVNÍČEK

starých, zvláštních a cizích slov

- bakalář nejnižší akademický titul ve středověku
 částičnější podrobněji
 čmýrati se henžiti se
 dada starý přechodník přit. k sl. dáti
 dítěta životospřáva, způsob výživy
 doškočnú drzý
 dozázka dotaz
 důvěrnost důvěra
 eforové školní dozord
 examinováti zkoušet
 fabule bajka
 figura obrazec
 flastr náplast
 formováti utvářet
 fortel (z něm. Vortell) dovednost, zručnost
 fundament (lat.) základ
 gestia (lat.) pohyby rukou při hovoru
 gruní (něm.) základ
 hrubě velmi
 chopiti pochopit
 chrkaug kašlavý
 imitováti (lat.) napodobovat
 informatorium (lat.) příručka
 invence (lat.) vynalézavost
 item (lat.) rovněž
 kázeň trest
 klopotný náchylný
 konoušení konešení
 kritikati pokřikovat
 libeznice (novotvar Komenského) škola
 lotrovati uličníkovat
 maní namátkou
 maňas loutka
 melancholičký záduumčivý
 milost láska
 milostrně laskavě
- muzický hudební
 napřizniti nakaziti, pošpinit
 nauřženo vloženo
 nauřžoru nauřžory
 nebujý života neschopný
 neliknovati se nelemt
 neřády zlořády
 nešpory odpolední pobožnost
 nýbrž ba i
 obec shromáždění, obecni rada
 obyknouvi zvyknouti
 odporňj protikladný
 odsazování odstavení
 odvozování odvádět
 obhityj ohebný
 parabola podobenství
 pardus výprask
 pářer říženc
 perňj pepný
 pěstovati chovat děti, hýčkat
 pláň planý strom
 plešiti plesknout
 pochopitelnost chápavost
 podřžeti zadřžet, brzditi
 ponauvci navrhnout, vyloužit
 poločivost ohebnost
 povědomost znalost
 pouyk návyk
 požehnavi postěžovat si
 preceptor učitel
 prznění znečišťování
 předsiti postřašiti
 přehlédati přehlížet, odpouštět
 přědně především
 přěmřžiti šlmnout
 přidřžeti přidřžovat
 přirození přirozenost
 přistojici stojící vedle

pulerovali uhlazovat
purgaci počistování střev
roznázezi se dovádět
ryjm verš, rým
řemeslení řemeslná činnost
sanke posvěcení
schránlivost šetrné zacházení s věcmi
sic jinak
shniti oslepotvat
služebnost ochotné posloužení
směti odvažovati se
soběvolnost svévole
spiše dříve
starost státi
subtilně podrobně
sunou úhnem, zkrátka
sužlá (otázka) jasná
šeftiji mít v úctě
školmistr učitel

temperovali mírnit, ladit
tlampati tlachat
trhy (rukou) tahy
vař (podst. jm. ž.) vařivo
vášničky (zdrbnělina) malé vášně
vnouč právě
vyplivati odstraňovat pletím, vyplít
uzdělavati pěstovat
zamlouvati se slibovat
zavěšený (na lécích) odkázaný na léky
zboží majetek
zevnitřní vnitřní
známíti se seznamovat se
známnost znalost
zoufalost troutalost
zpozdlý opozdlý ve vývoji
zrostlina rostlina
ztemperovaný zladěný

OBSAH

ÚVOD 5
 INFORMATORIUM ŠKOLY MATERSKÉ 9
 POZNÁMKY 46
 SLOVNÍČEK 51

Jan Amos Komenský

INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ

Upravil, úvodem, poznámkami a slovníčkem opatřil dr. F. R. Tichý
Obálku navrhl Karel Loder. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství, n. p., v Praze
r. 1964, jako svou publikaci č. 44-39-01

Odpovědný redaktor: Václav Pokorný. Technická redaktorka: Jiřina Perglová
Z písmna Kolektiv výtisků TISK, n. p., Brno, provoz 4, Přerov. Formát papíru
61 x 86 cm, AA 3,04, VA 3,28. D-12*40129

Tematická skupina a podskupina 02. Náklad 8 000 výtisků. 2. upravené vydání

Cena brožovaného výtisku Kčs 2,50
63/II-12

1944

14-015-64 Kčs 2,50